

ผ้าลาว : การอพยพเคลื่อนย้ายของวัฒนธรรมผ้า
จากลุ่มแม่น้ำโขงสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา

LAO TEXTILES : THE MIGRATION OF CLOTHES CULTURE
FROM MAE KHONG BASIN TO CHAOPHAYA RIVER

สุวิมล วัลย์เครือ
SUWIMON WONKLAU

และ

ชนิดา คังถาวรสิริกุล
CHANIDA TANGTAVONSIRIKUN

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๖

หัวข้อวิจัย : ผ้าลาว : การอพยพเคลื่อนย้ายของวัฒนธรรมผ้าจากลุ่มแม่น้ำโขงสู่ลุ่ม
น้ำเจ้าพระยา(LAO TEXTILES : THE MIGRATION OF CLOTHES CULTURE FROM
MAE KHONG BASIN TO CHAOPHAYA RIVER)

ผู้วิจัย : นางสาวสุวิมล วัลย์เครือ และ นางสาวชนิศา ตั้งถาวรสิริกุล
ศิลปศาสตร์บัณฑิต (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนชาวลาวในพื้นที่ที่
เคยเป็นหัวเมืองขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และยังคงเป็นพื้นที่ที่ยังมีการทอผ้า
เพื่อใช้เองในชุมชน โดยได้เลือกศึกษาในบริเวณ

๑. บ้านทัพคล้าย ต. ทัพหลวง อ. บ้านไร่ จ. อุทัยธานี
๒. บ้านทัพหลวง ต. ทัพหลวง อ. บ้านไร่ จ. อุทัยธานี
๓. บ้านเนินขาม ต. เนินขาม อ. หันคา จ. ชัยนาท
๔. บ้านกุดจอก ต. กุดจอก อ. วัดสิงห์ จ. ชัยนาท

จากการศึกษาพบว่า ชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้าน มีรูปแบบของวัฒนธรรมการแต่ง
กายที่คล้ายคลึงกันกล่าวคือ สตรีนิยมนุ่งซิ่นไหมมัดหมี่ต่อด้วยตีนจกโครงสร้างของโทน
สีอยู่ในวรรณสีแดงเช่นเดียวกัน หากพิจารณาความคล้ายคลึงของการแต่งกายของ
สตรีแล้ว ชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้านน่าจะมีถิ่นฐานเดิมเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน และคง
จะอพยพเข้ามาในประเทศไทยในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน

นอกจากนี้ยังได้พบอีกว่าชาวลาวมีวัฒนธรรมการแต่งกายที่เป็นของตนเองแล้ว
ชาวลาวยังได้รับเอารูปแบบการแต่งกายของชาวไทยไปใช้ในวิถีชีวิตอีกด้วย แม้จะ
ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่าการเข้าไปมีอิทธิพลของวัฒนธรรมของชาวสยามเริ่มขึ้นตั้ง
แต่เมื่อไรแต่อย่างน้อยก็ไม่ต่ำกว่าสมัยรัชกาลที่ ๕

Sesearch Title: Lao textiles : The migration of clothes culture
from Mae khong basin to The Chaophaya river

Researcher: Miss Suwimon Wonklau & Miss Chanida Tangtavonsirikun
Bachlor of Arts, Faculty of Archaeology, Silpakorn -
University, 1987.

ABSTRACT

This research is studied about the history of the people of Laos in the Hau Maung Chan Nai, early Rattanakosin period, and still been weaving for the public using. This researched areas have been selected Tapklay and Taplaung villages are in Utaï province but Nearnkham and Kutjok villages are in Chainat province.

In this case study we found that the people of 4 Lao's villages have the same dressing, are the women would like to wear sin mai mat mee and teen jok. The structure of colour is red also. If consider about the similar of dressing's women, the four Lao's villages should be stayed nearer and immigrated to Thailand at the same time.

Unless the people of Laos have dressed traditional clothes, the Laos have to get Thai dressing in their life. Although we don't have the actual evidence when our Thai's influency into the Laos but we believed that at least no over King Rama fifth.

กิติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยครั้งนี้มีอาสาสมัครร่วมใจได้หากปราศจากซึ่งความอนุเคราะห์จากท่านต่าง ๆ เหล่านี้ ที่ได้กรุณาให้ที่พำนักเมื่อยามที่ออกเก็บข้อมูลภาพสนาม และขอขอบคุณสำหรับคำแนะนำและข้อมูลต่าง ๆ จึงใคร่ขอขอบคุณบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

ขอขอบคุณ	คุณพ่อประสิทธิ์ และคุณแม่เพชร	จำปีขาว และบุตรสาว
	คุณยายพวง	จำปีขาว
	คุณป้าไฉ	จันทร์
	คุณป้าบัวพา	จันทร์
	กำนันสุนทร	ป้อมคำ
	ผู้ใหญ่แสง	จันทร์ และภรรยา
	คุณยายคำมอน	จันทร์
	กำนันมานิตย์	พิมพ์สวัสดิ์ และภรรยา
	คุณยายเฮียง	ทาเอื้อ
	คุณยายหอม	สีวันนา
	คุณป้าน้อย	พุ่มจำปา
	คุณยายชื่น	ทาเอื้อ
	ผู้ใหญ่พิกุล	จันทร์ศรี และภรรยา
	คุณป้าทองจาย	จบศรี
	คุณลุงเวียง	จบศรี
	คุณลุงสนั่น	เวียงแก้ว
	คุณป้าสียา	จันทร์ที
	คุณลุงทองดี	จันทร์ที

และขอขอบคุณชาวบ้านหมู่บ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวง บ้านเนินขาม และบ้านกุดจอก ที่ไม่ได้เอ่ยนาม มา ณ ที่นี้ด้วย

	สารบัญ	หน้า
	บทคัดย่อ	ก
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (Abstract)	ข
	กิตติกรรมประกาศ	ค
	สารบัญ	ง
	สารบัญภาพ	จ
บทนำ	<p>ผ้าลาว : การอพยพเคลื่อนย้ายของวัฒนธรรมผ้าจากลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา</p> <ul style="list-style-type: none"> - วัตถุประสงค์การวิจัย - วิธีการดำเนินการวิจัย 	๑ ๒ ๒
บทที่ ๑	ความเป็นไปแห่งชาติเชื้อชาวลาว	๓
บทที่ ๒	สภาพอำนาจทางการเมืองในลุ่มแม่น้ำโขง	๖
บทที่ ๓	การเดินทางครั้งสำคัญจากลุ่มน้ำโขงสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	๑๑
บทที่ ๔	การปกครองชาวลาวในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	๒๐
บทที่ ๕	สภาพวิถีชีวิตของชาวลาวในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา	๒๗
บทที่ ๖	<p>ผ้าลาวผู้สืบสานวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง</p> <ul style="list-style-type: none"> - ๖.๑ ผ้าในวิถีชีวิตชาวลาว - ๖.๒ การแต่งกายของชาวลาว - ๖.๓ ผ้าชิ้นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวลาว - ๖.๔ ผ้าชิ้นบ้านทัพคล้าย - ๖.๕ ผ้าชิ้นบ้านทัพหลวง - ๖.๖ ผ้าชิ้นบ้านเนินขาม - ๖.๗ ผ้าชิ้นบ้านกุคจอก - ๖.๘ ความเปลี่ยนแปลงในเครื่องแต่งกายของชาวลาว 	๓๔ ๓๗ ๓๘ ๔๐ ๔๑ ๔๖ ๔๘ ๕๑ ๕๗
	บทส่งท้าย	๖๒
	บรรณานุกรม	๖๓

สารบัญภาพ

- ภาพที่ ๑ ดันฝ้ายคูดุ ฝ้ายพื้นเมืองบ้านทัพคล้ายที่นิยมปลูกกันในอดีตโดยการ
หว่านไปพร้อมกับข้าวปัจจุบันยังมีการปลูกกันบ้างในบางครัวเรือน
ฝ้ายชนิดนี้จะให้เส้นใยสีตุ่น ๆ น้ำตาลเหมาะสำหรับย้อมด้วยคราม
- ภาพที่ ๒ เส้นด้ายที่ได้จากฝ้ายคูดุ (สีน้ำตาล) และ ฝ้ายน้อย (สีขาว)
- ภาพที่ ๓ กี่ทอผ้าแบบพื้นบ้าน บ้านทัพคล้าย ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่
จังหวัดอุทัยธานี
- ภาพที่ ๔ การกรอด้ายสำหรับทำด้ายเส้นยืน อุปกรณ์ที่เรียกว่า กว้างฝ้าย นั้น
คล้ายกับบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
- ภาพที่ ๕ การคันด้ายเส้นยืน
- ภาพที่ ๖ ชาวบ้านทัพคล้ายกำลังกรอด้ายใส่หลอดเพื่อทำเส้นพุ่ง
- ภาพที่ ๗ ฝ้ายขึ้นดินจากบ้านทัพหลวง ผืนแรก (จากขวา-ซ้าย) ขึ้นหมีตาน้อย
ผืนที่สอง ขึ้นหมีลวด ผืนที่สามและสี่ขึ้นหมีตาใหญ่
- ภาพที่ ๗.๑ ขึ้นหมีตาใหญ่ มัดหมีลายนาคหัวคูดุ
- ภาพที่ ๗.๒ ดินจกขึ้นบ้านทัพหลวงประกอบด้วย ลายสร้อยสา ลายขอสามนิ้ว
ลายปีกแมงเหยือง
- ภาพที่ ๗.๓ ขึ้นหมีตาใหญ่บ้านทัพหลวง มัดหมีลายนาค
- ภาพที่ ๗.๔ ดินจกขึ้นบ้านทัพหลวงประกอบด้วย ลายสร้อยสา ลายอ้อแอ้ ลาย
กาบ และลายปีกแมงเหยือง
- ภาพที่ ๗.๕ ขึ้นหมีลวดบ้านทัพหลวง มัดหมีลายขอคือ
- ภาพที่ ๗.๖ ลวดลายดินจกขึ้นบ้านทัพหลวงประกอบด้วย ลายแจ้วหมา ลายอ้อแอ้
และลายเอี้ยดอกดาว
- ภาพที่ ๗.๗ ขึ้นหมีตาน้อยบ้านทัพหลวง มัดหมีลายเข้(จรเข้)หรือเรียกอีกอย่าง
หนึ่งว่า หมีเข้

ภาพที่ ๗.๘	ดินจกชั้นบ้านทัพหลวง ประกอบด้วยลายแจ้วหมากชู้ย ลายปีกแมง เหยียบ ลายม้า ลายขอสามตัวและลายคะลุด
ภาพที่ ๘	หมี่ขอลวงบ้านเนินขาม ต.เนินขาม อ.หันคา จ.ชัยนาท
ภาพที่ ๘.๑	ดินจกชั้นบ้านเนินขามประกอบด้วยลายช่อดอกชิ่ง ลายจิตดอกแก้ว และลายจิตกันไต้ง
ภาพที่ ๘	ชั้นหมี่ลวดบ้านเนินขาม ลายโคมบานกระจก
ภาพที่ ๘.๑	ชั้นหมี่บ้านเนินขาม ลายบานกระจก
ภาพที่ ๘.๒	ดินจกชั้นบ้านเนินขาม ประกอบด้วยลายคล้องเอี้ย ลายเคี้ยบ้อง ๕ ไม้
ภาพที่ ๑๐	ชั้นหมี่ขอใหญ่บ้านเนินขาม
ภาพที่ ๑๐.๑	ลายดินจกชั้นบ้านเนินขามประกอบด้วยลายช่อดอกชิ่ง ลายเอี้ยกัน ไต้งและลายดอกดาว
ภาพที่ ๑๑	ชั้นหมี่ลวดบ้านเนินขาม ลายขอโตงเตงหรือชั้นดินใหญ่
ภาพที่ ๑๒	ชั้นหมี่ตา ลายขอ บ้านเนินขาม
ภาพที่ ๑๓	การนุ่งผ้าชั้นดินจกของสตรีบ้านเนินขาม
ภาพที่ ๑๔	การมัดหมี่ บ้านเนินขาม
ภาพที่ ๑๕	การทอผ้าขาวม้าที่บ้านเนินขาม
ภาพที่ ๑๖	ชั้นหมี่หลวง บ้านกุคจอก มัดหมี่ตัวขึ้นด้วย ลายขอใหญ่ ดินจกประ กอบด้วยลายดอกแก้ว ลายพัวดอกชิ่ง(พุ่มดอกกรัง)และลายขอสามไม้
ภาพที่ ๑๗	การนุ่งผ้าชั้นดินจกของชาวบ้านกุคจอก
ภาพที่ ๑๘	ชั้นหมี่ตะเภา (สำเภา) บ้านกุคจอก
ภาพที่ ๑๙	ชั้นหมี่ล้วง บ้านกุคจอก

- ภาพที่ ๒๐ ผ้าโจงกระเบนมัดหมีลายกระจับ (หมีกระจับ) บ้านทพคล้าย
- ภาพที่ ๒๐.๑ การนุ่งผ้าโจงกระเบนของชายบ้านทพคล้าย
- ภาพที่ ๒๑ ผ้าโจงกระเบนลายขอกกระจก บ้านเนินขาม
- ภาพที่ ๒๒ การแต่งกายของชาวบ้านเนินขาม ในสมัยโบราณ

บทนำ

ฟ้าลาว : การอพยพ เคลื่อนย้ายของวัฒนธรรมฟ้า จากลุ่มแม่น้ำโขงสู่ลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยา

เมื่อทศวรรษของความตื่นตัวทางศิลปวัฒนธรรมมาถึง ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีด้านต่าง ๆ ได้รับความสนใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เมื่อฟ้าพื้นบ้านได้กลายเป็นฟ้าพื้นเมืองที่ผู้คนในเมืองพากันภูมิใจกับมรดกทางวัฒนธรรมอันนี้ ทางคณะวิจัยจึงใคร่แนะนำเสนออีกฉากหนึ่งของชาวบ้านเชื้อสายลาวที่ได้สืบทอดหัตถศิลป์แขนงนี้มาช้านาน มีหลายสิ่งหลายอย่างที่น่าสนใจเกี่ยวกับความเป็นมาและการเดินทางอันยาวนานของฟ้าทออันสวยงามเหล่านั้น

เป็นที่น่าเสียดายว่า การศึกษาทางด้านชาติพันธุ์ และ ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชนแต่ละแห่งในบ้านเรานั้น ส่วนใหญ่แล้วจะแยกการศึกษาออกจากกัน นักประวัติศาสตร์มุ่งไปทางประวัติศาสตร์ นักมานุษยวิทยามุ่งศึกษาด้านมานุษยวิทยา อันเป็นผลให้เนื้อหาสาระบางอย่างขาดตอนไป การศึกษาวิจัยในครั้ง นี้จึงอยากจะนำเสนอ การศึกษาประวัติศาสตร์จากสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันจากกลุ่มคนเชื้อสายลาวที่มีประวัติว่าถูกกวาดต้อนมาจากฝั่งซ้ายของลุ่มแม่น้ำโขง

เป็นเวลาอันยาวนานที่ชาวลาวต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนเข้ามาพำนัก ณ ดินแดนสยามแห่งนี้ มีเหตุการณ์และเรื่องราวเกิดขึ้นมากมายกับชุมชนลาว แต่ด้วยความยึดถือในจารีตประเพณีอันฝังแน่นมาตั้งแต่บรรพชน จึงทำให้ชาวลาวสามารถรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน จนกระทั่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาวลาว ได้กลายเป็นมรดกร่วมของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปในที่สุด

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาความเป็นมาของชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาจากกลุ่มแม่น้ำโขงที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในหัวเมืองชั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบผ้าทอของชาวลาวที่อยู่ในหัวเมืองชั้นใน
๓. เพื่อศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมผ้า ของชาวลาวอพยพ

วิธีการดำเนินการวิจัย

๑. ค้นคว้างานเอกสารทั้ง เอกสารโบราณและ เอกสารที่มีอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนงานวิจัยศึกษาที่เกี่ยวข้อง
๒. ศึกษาภาคสนามในหมู่บ้านที่ได้เลือกศึกษา ซึ่งได้แก่
 - ๒.๑ บ้านทัพคล้าย ต. ทัพหลวง อ. บ้านไร่ จ. อุทัยธานี
 - ๒.๒ บ้านทัพหลวง ต. ทัพหลวง อ. บ้านไร่ จ. อุทัยธานี
 - ๒.๓ บ้านเนินขาม ต. เนินขาม อ. หันคา จ. ชัยนาท
 - ๒.๔ บ้านกุดจอก ต. กุดจอก อ. วัดสิงห์ จ. ชัยนาท

โดยสอบถามและสัมภาษณ์ช่างทอผ้า ผู้สูงอายุ และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประมวลหาข้อเท็จจริง

บทที่ ๑

ความเป็นไปแห่งชาติเชื้อชาวลาว

ณ กลุ่มเจ้าพระยาที่โอบรับวัฒนธรรมอันหลากหลาย ทั้งวัฒนธรรมสยาม ลาว มอญ เขมร จีน แขก และอื่น ๆ ผู้คนเหล่านี้ต่างนำพาชีวิต ครอบครัว และ วัฒนธรรมประเพณีมาพบปะกันยังดินแดนแห่งนี้ จากอดีตจวบจนปัจจุบัน นักเดินทาง รุ่นแรกได้ลาจากไปแล้ว คงเหลือแต่ลูกหลานผู้สืบพงศ์เผ่าเหล่ากอและสานต่อวัฒนธรรมต่อมา หากย้อนไปสู่เมื่อครั้งผู้คนในดินแดนนี้ยังเดินทางด้วยการขี่ช้างจี่ม้าและ รบพุ่งกันด้วยดาบ ได้มีกลุ่มคนจำนวนมากจากกลุ่มแม่น้ำโขงพาครอบครัวอพยพมุ่งลงใต้ นับแต่ครานั้นวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำโขงได้ไหลตามกระแสผู้คนลงสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาเพื่อ เพลิดเพลินกับวัฒนธรรมของผู้เหนือกว่าทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแห่งลำน้ำนี้

ณ ที่นี้ได้พลิกผันวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้อพยพจากลำน้ำโขงผู้ซึ่งเรียก ตนเองว่า ชาวลาว ให้ผันแปรไปเช่นไร "ลาว" คำนี้ปรากฏในเอกสารโบราณ เช่น พงศาวดาร สารตรา ไบบอก วรรณกรรม และอื่น ๆ นั้น ใช้อ้างอิงถึงกลุ่ม วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของดินแดน สยาม โดยเฉพาะ เอกสารในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะมีคำเรียกคนกลุ่มนี้อยู่หลายคำ คือ ลาวพุงดำลาวพุงขาว (จดหมายเหตุ ร.๓ บัญชีจ่ายเบี้ยหวัดลาว เขมร และหัว เมืองต่าง ๆ จ.ศ. ๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๔) เลขที่ ๑๐๐) ลาวเวียงหรือลาวเวียงจันทน์ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์: ๒๕๐๔: ๒๖) ลาวท่าसान ลาวเมืองสุพรรณ (จดหมายเหตุ เกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓ ตอนที่ ๒: ๑๕) ลาวกาว (ทองพล ศรีจักร, ๒๔๗๙, ๑๑๒ และขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ, ๒๕๐๖: ๗๗๔) ลาวกา (จ.ม. เหตุ ร.๓ ร่างตราถึงพระยาฤกษ์เมืองนครนายก จ.ศ. ๑๒๐๒ (พ.ศ. ๒๓๘๓) เลขที่ ๔๙) จากเอกสารเหล่านี้ทำให้สามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่า คำว่า ลาว ที่ปรากฏนั้นแสดง ให้เห็นถึงการแบ่งแยกกลุ่มชาติพันธุ์ และ วัฒนธรรมออกจากชาวสยาม ชาวมอญ

ชาวจีน ออกเป็นชาวลาว อีกกลุ่มหนึ่งที่มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตน โดยที่จะถูกระบุอย่างชัดเจนด้วยวัฒนธรรมและพื้นที่ว่าเป็นลาวในกลุ่มใด เช่น ลาวพุงดำ นั้นหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ทางภาคเหนือของสยาม คือ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เป็นต้น ส่วนลาวเวียงจันทน์ ลาวเมืองสุพรรณ ลาวพวน ลาวหลวงพระบาง นั้นเป็นคำเรียกชาวลาวด้วยความสัมพันธ์กับพื้นที่หรือเมืองที่อาศัยอยู่ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและพื้นที่ ดังที่ชาวบ้านลาวได้บอกแก่ผู้วิจัยว่า "แต่เดิมเรียกตัวเองว่า ลาวเวียง เดียวนี้เรียกตัวเองว่า ลาวโคกหม้อ" (บัวพา จันทรอายุ ๖๖ ปี ชาวบ้านโคกหม้อ แต่ย้ายมาอยู่บ้านทัพคล้าย , ๓ มิ.ย. ๓๖) อย่างน้อยคำว่า ลาว ที่คงอยู่ก็สามารถที่จะระบุตนให้แตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในบริเวณใกล้เคียง

จิตร ภูมิศักดิ์ นักต่อสู้ทางชนชั้นเป็นผู้หนึ่งที่ได้ค้นหาความหมายของคำว่า ลาว ซึ่งหมายถึงคน อารยชน ชนผู้เป็นนาย ในช่วงหลังนั้นความหมายเปลี่ยนไปเป็น ผู้ทรงอำนาจสูงสุด หรือผู้เป็นใหญ่ หรือมีความหมายว่า นาย (จิตร ภูมิศักดิ์, ๒๕๓๕: ๕๙๕-๗) อีกกระแสความคิดเกี่ยวกับคำว่า ลาว ได้มีการสันนิษฐานไว้ ๒ กรณี คือ คำว่าลาวที่เดิมอยู่หน้าคำอื่นเช่น ลาวโชน่ ลาวครั้งนั้น คงเป็นเพราะคนเหล่านี้ได้อพยพมาจากดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาว และมีขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคนในราชอาณาจักรลาวและอีกกรณีหนึ่ง คือ ความนิยมการเรียกชื่อของคนในสมัยนั้น มักจะเรียกผู้ที่มาจากถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ว่า ลาว (ชมรมไทยโชน่, ๒๕๒๓: ๑๙) คำว่า ลาว นั้นนอกเหนือจากการความหมายในแง่กลุ่มชาติพันธุ์หรือชนชั้นแล้ว ยังมีความหมายในเชิงดูถูกเหยียดหยามทางเชื้อชาติอีกด้วย

หมู่บ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวง บ้านเนินขาม และบ้านกุดจอก ต่างก็เป็นบ้านของชาวลาว ซึ่งครั้งหนึ่งบรรพบุรุษของเขาเหล่านั้นเคยอยู่ทางฝั่งซ้ายของลำน้ำโขง มีวัฒนธรรมประเพณีคล้ายคลึงกันหากต่างกันที่คำที่ใช้เรียกตนเอง ๓ หมู่บ้านแรกจะเรียกตนเองว่า ลาวเวียง หรือลาวเวียงจันทน์ ส่วนบ้านกุดจอกนั้นจะเรียกตนเองว่า ลาวครั่ง ลาวเวียง หรือลาวเวียงจันทน์นั้นคือกลุ่มคนที่บรรพบุรุษอพยพมาจากเวียงจันทน์ ส่วนลาวครั่งนั้นมีผู้สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มคนที่เคยตั้งถิ่นฐานในเขตเทือกเขาภูคัง ประเทศลาว (ชนัญ วงษ์วิภาค, ๒๕๓๐:๓) อีกกระแสจากพระครูจันทโชติรัตน์เล่าว่า สมัยที่ไทยกวาดต้อนลาวมาและให้พักอยู่ที่เมืองด่านชั่วคราวนั้น ชาวลาวอดอยากมากจะประกอบอาชีพทำนาก็ไม่มีเครื่องมือจึงเลี้ยงครั่งตามที่ตัวเองถนัด เพราะไม่ต้องลงทุน จึงเป็นผลให้คนไทยเรียกลาวกลุ่มนี้ว่า "ลาวครั่ง"

จากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ปรากฏคำคำนี้ แต่พบคำว่า "เวียงครั่งพันพร้าว" หรือ "ครั่งพันพร้าว" (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๗, ๑๐๖-๘) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กันเช่นไร คงต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป หากแต่การศึกษาหรืองานวิจัยส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงคำว่า ลาวครั่งมากกว่าที่จะใช้คำว่า ลาวเวียง ทั้งๆ ที่คำ ๆ นี้ปรากฏอยู่ในเอกสารหลักฐานต่างๆ มากมายตั้งแต่ในอดีตทั้งยังเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในช่วงกรุงธนบุรีและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ยิ่งกว่านั้นกลุ่มคนทั้งสองยังมีโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของลาวทั้งสองนี้มีรูปแบบใกล้เคียงกันอย่างมาก ต่างตรงที่ภาษาหรือสำเนียงที่ชาวลาวตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ลาวครั่งมักจะมีคำ ก้อลา ต่อท้ายประโยค นอกจากนี้ คำว่า ลาวครั่ง ลาวเวียงหรือลาวเวียงจันทน์ ลาวกา หรือลาวกาว เป็นคำเรียกกลุ่มคนที่เคยอาศัยอยู่ตอนบนของลำน้ำโขง ซึ่งน่าจะมี ความสัมพันธ์กันในกลุ่มเชื้อชาติและวัฒนธรรม ในแถบอาณาจักรศรีสัตนาคนหุตเมื่อครั้งอดีต

บทที่ ๒

สภาพอำนาจทางการเมืองในกลุ่มแม่น้ำโขง

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๓ รัฐบาลจารีตไทย-ลาวอันได้แก่ ล้านช้าง ล้านนา สุโขทัย อโยธยา ต่างก็พยายามที่จะสถาปนาอำนาจทางการเมืองภายในของตนให้เข้มแข็งมั่นคง และ หลีกเลียงจากการถูกรอบงำทางการเมืองโดยรัฐข้างเคียง หรือโดยรัฐมหาอำนาจภายนอก ในขณะเดียวกันก็พยายามขยายอำนาจทางการเมืองออกไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการเข้าไปครอบงำรัฐข้างเคียงด้วย โครงสร้างอำนาจทางการเมืองระหว่างอาณาจักรเหล่านี้จึงมีความสมดุลสูง (ฉลองสุนทราวาณิชย์, ๒๕๒๙: ๑๔๒-๑๕๐) จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางการเมืองในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สัมพันธ์ทางการเมืองอันตึงระหว่างอาณาจักรล้านช้างแห่งลุ่มน้ำโขงกับอาณาจักรล้านนา แห่งลุ่มน้ำแม่ปิง ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับการหันไปสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจรัฐของล้านช้างกับศูนย์กลางอำนาจรัฐทางอโยธยาแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยา ที่ห่างไกลออกไป ความสัมพันธ์ทางการเมืองนี้ได้ปรากฏออกมาใน ๒ ลักษณะ คือ ในรูปแบบพันธมิตรที่ให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้สถานภาพทางการเมืองที่ทัดเทียมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างและล้านนาได้ปรากฏความขัดแย้งขึ้นในสมัยพระเชษฐาธิราช จึงได้ย้ายเมืองจากหลวงพระบางมาเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ เพราะเกรงว่าทางล้านนาจะยกทัพมาตีหลวงพระบางได้สะดวกด้วยอยู่ใกล้กัน และได้ปรากฏหลักฐานอีก ๒ ปีต่อมาว่าในปี พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๑๐๖ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิของอาณาจักรไทย และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชของอาณาจักรล้านช้างได้ตกลงมีสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกันและร่วมมือกันต่อต้านศัตรู จึงได้ร่วมกันสร้างพระธาตุศรีสองรัก (อ.ด่านช้าง จ.เลย) เพื่อเป็นหลักฐานความสัมพันธ์ (สีลา วีระวงศ์, ๒๕๓๕: ๕๗-๕๘) และ ในอีกรูปแบบคือการสร้างความสัมพันธ์เกี่ยวดองกัน คือ

พระไชยเชษฐา ได้ทรงขอพระเทพกษัตริย์พระธิดาของพระมหาจักรพรรดิไปเป็นพระมเหสี รูปแบบความสัมพันธ์อันนี้ได้มีต่อเนื่องมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เพราะปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ พระเจ้าเอกาทศรถได้ขอความช่วยเหลือพระเจ้าล้านช้างให้ช่วยปราบพวกทหารญี่ปุ่น (สุรชัย คิริโกโร, ๒๕๒๗: ๕) และ ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา พระเพทราชาก็ได้มาช่วยไล่เกลี้ยความขัดแย้งภายในอาณาจักรกรุงศรีสัตนาคนหุต ระหว่างหลวงพระบางที่มีเจ้ากิงกิสราชและเจ้าองค์ดำกับนครเวียงจันทน์ ที่มีพระไชยเชษฐาธิราชที่ ๒ ตั้งแต่ต้นมาอาณาจักรล้านช้างจึงแบ่งออกเป็น ๒ อาณาจักร คือ หลวงพระบางและเวียงจันทน์ (ลีลา วีระวงศ์, ๒๕๓๕: ๙๔-๙๕)

การรักษาสภาพความสมดุลทางการเมืองของอาณาจักรในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นต้นมานั้น ก็เพื่อเป็นการป้องกันการท้าทายอำนาจจากศูนย์กลางอำนาจรอบนอกที่สำคัญคือ พม่า แต่ความสมดุลทางการเมืองนี้ได้เสื่อมสลายลงชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เมื่ออาณาจักรล้านนา ล้านช้าง และอยุธยา ได้ประสบกับภาวะวิกฤตในอำนาจทางการเมืองที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ของรัฐเหล่านี้ จากการขยายอำนาจครั้งใหญ่ของพม่าที่คุกคามต่อศูนย์กลางทางการเมืองของรัฐทั้งสาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างลาวและไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในช่วงนี้เองศูนย์กลางทางการเมืองระหว่างไทยและลาวในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ มีลักษณะไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากผลทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากการเกษตรไปเป็นแบบการค้า และการเมืองแบบรวมศูนย์อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐในแถบลุ่มเจ้าพระยาฟื้นตัวขึ้นอย่างรวดเร็วซึ่งมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างไทยและลาว (ฉลอง สุนทราวาณิชย์, ๒๕๒๙: ๒๔๕)

ความผันแปรของสภาพทางการเมืองต่อความสัมพันธ์ ระหว่างอาณาจักรในดินแดนแถบลุ่มน้ำทั้ง ๓ คือเจ้าพระยา แม่ปิง และแม่น้ำโขงนี้ ได้เริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้นว่า ความพยายามรักษาอำนาจทางการเมืองมิให้ถูกครอบงำนั้นได้

ล้มเหลวลงอย่างสิ้นเชิงในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ อาณาจักรอยุธยาในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ถูกพม่าทำลายลง พร้อมกับกับอาณาจักรล้านนาแถบลุ่มแม่ปิงก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า ในขณะที่เดียวกันอาณาจักรลุ่มน้ำโขงกำลังเผชิญกับภาวะความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก อันนำไปสู่การล่มสลายของศูนย์กลางอำนาจลุ่มน้ำโขงอย่างยากที่จะฟื้นฟูได้ ด้วยสาเหตุสำคัญ ๒ ประการนี้ คือ

ประการแรก ความขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองภายในอาณาจักรล้านช้าง ความขัดแย้งภายในอาณาจักรเริ่มก่อตัวชัดเจนในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ และยืดเยื้อเรื่อยมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ อาณาจักรล้านช้างได้รับการทำทลายจากศูนย์กลางที่เป็นหัวเมืองรอบนอกโดยตลอดและอำนาจรัฐนอกศูนย์กลางที่ราชธานีมีอยู่จำกัด ความพยายามที่จะสถาปนาศูนย์กลางใหม่ขึ้นมาที่หลวงพระบางและจำปาศักดิ์เพื่อทำทลายอำนาจทางการเมืองของศูนย์กลางเดิมที่เวียงจันทน์ ทำให้อำนาจทางการเมืองของศูนย์กลางถูกบั่นทอนลงอย่างมาก อำนาจของอาณาจักรล้านช้างได้แตกสลายลงเกือบจะสิ้นเชิงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ก่อนการรุกรานจากพม่าเสียอีก (เรื่องเดียวกัน: ๑๔๕-๑๔๖) อาณาจักรลุ่มน้ำโขงเกิดความขัดแย้งทางการเมืองภายในจนเกิดการแตกแยกออกเป็น ๒ เมืองได้แก่ เมืองเวียงจันทน์และเมืองหลวงพระบาง ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ และ พ.ศ. ๒๒๕๗ ก็ได้เกิดศูนย์กลางอำนาจในอาณาจักรล้านช้างเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเมือง คือเมืองจำปาศักดิ์ (สีลา วีระวงศ์, ๒๕๓๕: ๙๖-๑๐๒) ซึ่งหมายความว่าเมืองหลวงพระบางและเมืองจำปาศักดิ์แยกตัวออกมาเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อเมืองเวียงจันทน์อีกต่อไป ความขัดแย้งภายในอาณาจักรล้านช้างทวีความรุนแรงขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อเจ้าสิริบุญสารกษัตริย์ของเวียงจันทน์ได้ร่วมกับพม่าตีเมืองหลวงพระบาง และรวมถึงปัญหาความขัดแย้งซึ่งเกิดขึ้นภายในเมืองแต่ละเมืองล้วนแต่บั่นทอนความมั่นคง ในอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรในลุ่มน้ำโขง ทั้งสิ้น (ศึกษาธิการ, กระทรวง ๒๔๘๒: ๑๘๗-๑๙๔)

ประการที่สอง ความขัดแย้งทางการเมืองภายในอาณาจักรลุ่มน้ำโขง ได้ถูกแผ่ขยายออกไป ด้วยการตั้งเอาศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองภายนอกเข้ามา ดังปรากฏว่าความขัดแย้งภายในอาณาจักรลุ่มน้ำโขงระหว่างเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ได้พยายามดึงเอาศูนย์กลางอำนาจรอบนอกเช่นพม่าเข้ามา ดังที่ทราบกันแล้วว่าอาณาจักรในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เสื่อมสลายพันธุ์ ผูกพันลงไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เพราะศูนย์กลางอำนาจภายนอก คือ พม่าได้พยายามที่แผ่ขยายอำนาจมาในดินแดนแถบนี้ และ ประสบผลสำเร็จด้วยการตีกรุงศรีอยุธยาแตก ศูนย์กลางอำนาจเดิมของอาณาจักรล้านช้างจึงได้ยินยอมอยู่ภายใต้ อำนาจของศูนย์กลางรอบนอก

ทางด้านหนึ่งอาณาจักรล้านช้าง ได้ชักนำอำนาจรอบนอกเข้าสู่ความขัดแย้งภายในอาณาจักร และ ในอีกด้านหนึ่งก็พยายามผูกไมตรีกับศูนย์กลางอำนาจรอบนอกแห่งแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีกครั้งหนึ่ง อาณาจักรลุ่มแม่น้ำโขงและ ศูนย์อำนาจใหม่ของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ที่เกิดขึ้นแทนอยุธยา ก็คือกรุงธนบุรีนั้นแตกต่างไปจากเดิมคือขาดความร่วมมือกันอย่างจริงจังในการต่อต้านอำนาจของพม่า ความพยายามร่วมมือกันในการต้านทานอำนาจของพม่าจึงล้มเหลว ฉะนั้นฐานอำนาจทางการเมืองที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจในแถบนี้จึงขาดสะบั้นลง ในขณะที่เดียวกันพื้นฐานอำนาจรัฐที่พัฒนาในลักษณะรวมศูนย์มาเป็นเวลานานของอยุธยามีส่วน ช่วยทำให้ธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ สามารถฟื้นฟูอำนาจทางการเมืองจนเข้มแข็งได้ในชั่วระยะเวลาอันสั้น การขยายอำนาจไปสู่บริเวณที่ราบสูงโคราชและอาณาจักรล้านช้าง เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อความมั่นคงของรัฐ นับเป็นครั้งแรกที่อำนาจการเมืองของรัฐไทย จากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้แผ่ขยายเข้าครอบคลุมบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง รวมทั้งบางส่วนของฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (ฉลอง สุนทราวณิชย์, ๒๕๒๙: ๑๔๖-๑๔๗) กลับปรากฏความขัดแย้งขึ้นแทนที่เมื่อพระเจ้าตากสินทรงยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ ด้วย

ปัจจัยทางการเมือง เพื่อหากำลังต่อต้านการทำลายอำนาจจากพม่าและกำลังในด้านเศรษฐกิจเพื่อเสริมกำลังคนที่ล้มตายและหลบหนีเข้าไปในอาณาจักรล้านช้าง พระเจ้าตากสินได้ยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ด้วยสาเหตุที่เวียงจันทน์ละเมิดพระราชอำนาจและเขตแดนด้วยการรุกรานอาณาจักรเข้ามาประหารพระวอซึ่งเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของกรุงธนบุรี หากแต่รวมถึงปัจจัยอื่น ๆ ด้วยคือกรุงธนบุรี มีความต้องการกำลังคนในการฟื้นฟูอาณาจักร เนื่องจากยังมีความเกรงกลัวว่าพม่าจะกลับเข้ามาอีก (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , ๒๕๒๘:๑๘๐-๑๘๑) ด้วยเหตุนี้อาณาจักรล้านช้างจึงถูกแย่งกันเข้าครอบครองจาก ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายพม่าและฝ่ายไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจภายนอก และในที่สุดอาณาจักรล้านช้างก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจอาณาจักรไทยในสมัยกรุงธนบุรี ต่อเนื่องมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งไทยได้สูญเสียดินแดนแถบนี้ให้กับฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ ๕

บทที่ ๓

การเดินทางครั้งสำคัญจากลำน้ำโขงสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ผลพวงแห่งความขัดแย้งกับศูนย์กลางอำนาจนอกอาณาจักรนี้ ได้เคลื่อนย้ายผู้คนออกจากลำน้ำโขงลงสู่พื้นที่ทางตอนใต้ในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา การเคลื่อนย้ายผู้คนเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในประวัติศาสตร์ของดินแดนแถบนี้ เนื่องจากกำลังคนยังคงเป็นปัจจัยสำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองที่เกิดขึ้นในอาณาจักรล้านช้าง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตรูปแบบเดิมของผู้คนอย่างรุนแรง สภาพการเคลื่อนย้ายผู้คนจากฝั่งซ้ายของลำน้ำโขงสู่ฝั่งขวาของลำน้ำ และ สาเหตุที่สำคัญที่ผลักดันชาวลาวต้องอพยพลงสู่ที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในสมัยกรุงธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ก็เพราะ ถูกกองทัพไทยกวาดต้อนลงมามากกว่าการอพยพเข้ามาเอง เพราะความขัดแย้งภายในหรือทนการรุกรานและบีบบังคับจากการปกครองของพม่าไม่ได้ การเคลื่อนย้ายผู้คนในดินแดนแถบอาณาจักรล้านช้างเกิดขึ้นระลอกแล้วระลอกเล่า การเคลื่อนย้ายผู้คนครั้งสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ถือว่าเป็นการกวาดต้อนครั้งใหญ่ปรากฏอยู่ ๒ ครั้ง คือความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างศูนย์กลางอำนาจของรัฐทั้ง ๒ แห่งนี้ คือศูนย์กลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและศูนย์กลางลุ่มแม่น้ำโขง ส่งผลกระทบรุนแรงเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายผู้คนจำนวนมากกว่าความขัดแย้งภายในอาณาจักรล้านช้าง หลายเท่านี้ทั้งเหตุการณ์ทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องกัน คือเหตุการณ์กวาดต้อนชาวลาวในสมัยกรุงธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ รวมถึงการเคลื่อนย้ายผู้คนยังเกิดตามมาอีกประปราย การกวาดต้อนผู้คนในดินแดนแถบล้านช้างครั้งสุดท้ายในสมัยรัชกาลที่ ๕ พร้อมกับการสิ้นสุดอำนาจของอาณาจักรไทยในดินแดนแถบนี้ให้แก่ฝรั่งเศส

การกวาดต้อนครั้งสำคัญทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อกองทัพไทยนำโดยเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้ขึ้นไปตีเวียงจันทน์ "ในวันจันทร์เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ ปีกุน จุลศักราช ๑๑๔๑ (พ.ศ. ๒๓๒๒) เมื่อกองทัพไทยเข้าเมืองได้แล้วก็จับเอาเจ้านันทเสน เจ้าอุปราชาดวงหน้า และ นางแก้วยอดฟ้ากัลยาณิศรีกษัตริย์ พระราชธิดาของพระเจ้าสิริบุญสาร ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์เสนาข้าราชการผู้ใหญ่ สาวสนมนอกในทั้งปวงไว้หมด แล้วก็กวาดเก็บเอาทรัพย์สินข้าวของทั้งมวลอันมีค่าในพระคลังหลวง และของพระราชารัฐทั้งหลาย พร้อมด้วยพระแก้วมรกตและพระบางอันมีค่าของมิ่งเมืองลาวลงมากกรุงธนบุรี" (ลีลา วีระวงศ์, ๒๕๓๕: ๙๕-๙๖) ในขณะที่พระเจ้าสิริบุญสารเจ้าเมืองเวียงจันทน์นั้นหลบหนีไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารในอาณาจักรญวน ประมาณว่าชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาครั้งนั้นมีประมาณหลายหมื่นคน คงให้ท้าวสุโทธิซึ่งเป็นขุนนางลาวดูแลผู้คนและบ้านเมืองต่อไปตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์และเมืองจำปาศักดิ์ตกเป็นของไทย เมืองหลวงพระบางก็ได้เข้ามาสวามิภักดิ์ อาณาจักรล้านช้างจึงตกเป็นประเทศราชของไทยอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่นั้น นอกจากนี่กองทัพไทยได้ขึ้นไปกวาดต้อนชาวลาวพวนที่เมืองพวนลงมาอีกด้วย

การอพยพของชาวลาวครั้งธนบุรีถือเป็นการเดินทางครั้งสำคัญแห่งประวัติศาสตร์ อันจะเป็นผลพวงต่อการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งยิ่งใหญ่อีกระลอกในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เมื่อเจ้าอนุเมืองเวียงจันทน์ได้ก่อการกบฏโดยเข้ามากวาดต้อนชาวลาวที่อยู่บริเวณหัวเมืองชั้นในเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้เกิดการกวาดต้อนชาวลาวครั้งใหญ่กว่าเมื่อสมัยกรุงธนบุรี การกวาดต้อนครั้งนี้แตกต่างจากเมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี ที่ยังคงรักษาเมืองเวียงจันทน์ไว้แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ เมืองเวียงจันทน์ได้ถูกทำลายลงเกือบทั้งหมด ด้วยพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเนื่องมาจากเหตุผลของความมั่นคงทางการเมืองด้านชายแดนไทยและญวน ขณะเดียวกันเศรษฐกิจก็กำลังถูกคุกคามจากประ-

เทศอังกฤษ จึงมีรับสั่งให้กวาดต้อนครัวเวียงจันทน์จนหมดสิ้นเมือง เพื่อไม่ให้เวียงจันทน์แตกครั้งนี้สามารถกลับมาตั้งบ้านเมืองได้อีก (อานามสยามยุทธ: ๒๕๑๔, ๓๒๖)

ความพยายามที่จะฟื้นฟูศูนย์กลางอำนาจในอาณาจักรล้านช้าง ดำเนินเรื่อยมาตั้งแต่เป็นประเทศราช ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตามต่างก็ประสบความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เจ้านันทเสนเจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้พยายามใช้วิธีการสร้างความดีความชอบด้วยการนำลาวพวนและลาวทรงดำมาถวายประมาณ ๔,๐๐๐ คน ที่กรุงเทพฯ พร้อมกับทูลขอเชื้อพระวงศ์และชาวลาวเวียงจันทน์ที่กวาดต้อนมาเมื่อครั้งกรุงธนบุรีคืน แต่ได้รับการปฏิเสธ (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, ๒๕๐๓: ๒๑๕) ต่อมาเจ้านันทเสนคิดการกบฏจึงถูกเรียกตัวลงมากรุงเทพฯ และได้แต่งตั้งเจ้าอินทวงศ์ขึ้นไปปกครองเวียงจันทน์แทน ได้มีความพยายามเช่นนี้อีกครั้งหนึ่งในสมัยเจ้าอนุวงศ์ขึ้นครองเมืองเวียงจันทน์

กบฏเจ้าอนุหรือกบฏเมืองเวียงจันทน์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญระหว่างอาณาจักรลุ่มน้ำเจ้าพระยากับอาณาจักรแห่งลุ่มน้ำโขง บันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ของไทยนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปจดหมายเหตุพงศาวดาร ใบบอก คำให้การของบุคคลต่าง ๆ เช่น เจ้าอนุวงศ์ เจ้าราชวงศ์ อ้ายเชียงยัน รองแพ่งเมืองสระบุรี เสมียนตราเมืองโคราช รวมถึงบันทึกเกี่ยวกับระยะทางเสด็จพระราชดำเนินกองทัพหลวงไปปราบเวียงจันทน์ เป็นต้น (จดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทน์, ๒๔๖๕) ถือเป็นประวัติศาสตร์ที่ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศลาวจนกระทั่งปัจจุบัน (ฉลอง สุนทราวาณิชย์, ๒๕๒๕: ๑๔๕-๑๕๐) เจ้าอนุวงศ์ก็เฉกเช่นเดียวกับกษัตริย์ล้านช้างองค์อื่น ๆ ที่มีความพยายามที่จะฟื้นฟูศูนย์กลางอำนาจภายในอาณาจักรให้มีความเข้มแข็ง หากแต่จะสำเร็จได้ก็ด้วยกำลังผู้คนจำนวนมาก ความพยายามที่จะขอชาวลาวเวียงจันทน์กลับคืนนั้นจึงปรากฏขึ้นอีก

ในครั้งแรกนั้นการขอชาวลาวเวียงจันทน์กลับไป จะใช้วิธีการไม่รุนแรง ดังปรากฏหลักฐานว่า เมื่อครั้งลงมาช่วยพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ กรุงเทพฯ เมื่อเจ้าอนุจะลากลับได้ทูลขอพระราชทานพวกหม่อมละครเล็ก ผู้หญิงข้างในซึ่งเป็นละครชั้นเล็กในรัชกาลที่ ๒ ทั้งขอพระราชทานเจ้าดวงคำลาวชาวเวียงจันทน์ซึ่งอพยพมาเมื่อแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี (อานามสยามบุท, ๒๕๑๔:๑๖๙) เอกสารบางฉบับว่า ขอแบ่งพวกครัวชาวเวียงจันทน์ที่กวาดต้อนเมื่อครั้งกองทัพไทยไปตีกรุงศรีสัตนาคณหุต (ประชุมจดหมายเหตุฯ, ๒๔๗๗:๔) แต่ต้องผิดหวังเพราะได้รับการปฏิเสธ และอีกปัจจัยคือในขณะที่เดียวกันสถานภาพทางการเมืองของอาณาจักรลุ่มเจ้าพระยา กำลังถูกลั่นคลอนจากอำนาจศูนย์กลางทางด้านตะวันตกใน พ.ศ. ๒๓๖๙ ได้มีข่าวลือแพร่สะพัดไปถึงเวียงจันทน์ว่า ฝ่ายไทยเกิดไม่ลงรอยกับพวกอังกฤษที่เดินทางมาสู่ประเทศไทยเพื่อติดต่อของทำสัญญาด้วย (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, ๒๕๐๔: ๓๕) จนถึงกับเกือบจะตูกกองทัพเรืออังกฤษเข้าโจมตีกรุงเทพฯ พร้อมกับกำลังสนับสนุนจากหัวเมืองบางส่วน คือหัวเมืองที่ยอมอ่อนน้อมต่อเวียงจันทน์ เช่น เมืองชนบท เมืองขอนแก่น เมืองสีมูม เมืองสุวรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็ด เมืองภูเขียว เมืองอุบลราชธานี และเมืองขุขันธ์ ส่วนหัวเมืองที่ผู้ปกครองเป็นลาว ส่วนใหญ่ทางกรุงเทพฯสนับสนุนให้มีอำนาจขึ้นมาในระยะหลังก็จะไม่ร่วมมือด้วย เช่น เมืองกาฬสินธุ์ เมืองยโสธร เมืองเขมราษฎร์ เมืองสุรินทร์ เมืองศรีสะเกษ เมืองตลุง เมืองสิงขะ (บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๙: ๕๑) เจ้าอนุเห็นว่าทางไทยอ่อนแอลงจึงเป็นโอกาสที่จะใช้วิธีการรุนแรงเพื่อที่จะหลุดพ้นออกจากอำนาจของไทยและสามารถฟื้นฟูเวียงจันทน์ให้กลับคืนดังเดิม

การก่อการกบฏของเจ้าอนุด้วยการเข้ามากวาดต้อนชาวลาวเวียงจันทน์ถึงในเขตหัวเมืองชั้นในและหัวเมืองลาวนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองภายในและภายนอกต่ออาณาจักรไทย ความหวาดระแวงในบทบาทของเวียดนามีในดินแดนลุ่มน้ำโขง รวมถึงผลกระทบต่อฐานะจิตใจของ

ชาวไทย (ฉลอง สุนทรวาณิชย์, ๒๕๒๙: ๑๔๙) หากการฟื้นตัวของอำนาจเดิม
ในอาณาจักรล้านช้างได้สำเร็จนั้น ย่อมก่อให้เกิดปัญหาต่อศูนย์กลางอำนาจของรัฐ
ไทยทางด้านตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนืออย่างแน่นอน แต่การพยายามฟื้นฟู
อำนาจศูนย์กลางอาณาจักรล้านช้างไม่ประสบความสำเร็จ แล้วยังส่งผลกระทบที่
รุนแรงตามอีกด้วย เพราะเพื่อป้องกันการฟื้นฟูเมืองเวียงจันทน์และความมั่นคงทาง
ด้านหัวเมืองลาวของไทย รัฐไทยจึงได้ย้ายฐานกำลังที่สำคัญออกไปจากพื้นที่เดิม

การเคลื่อนย้ายกำลังผู้คนเข้ามายังดินแดนลุ่มเจ้าพระยานั้น ย่อมเป็นผล
ดีต่อเศรษฐกิจและการเมืองของกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากสภาพ
บ้านเมืองภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาได้สูญเสียไพร่พลและทรัพย์สินไปเป็นจำนวนมาก
สภาพบ้านเมืองในช่วงนั้นก็ยังไม่ปลอดภัยจากศึกจากทางอาณาจักรพม่า การ
ได้ไพร่พลเพิ่มขึ้นย่อมมีผลดีต่อสภาพบ้านเมืองในขณะนั้น ประมาณพลเมืองเวียงจันทน์
และหัวเมืองขึ้นที่กวาดต้อนเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ประมาณ ๘๐,๐๐๐-แสนคนเศษ
รวมทั้งทรัพย์สินได้แก่ ช้างประมาณ ๑,๐๐๐-๑,๓๐๐ เชือก งามของช้างที่ตายจำนวนมาก
ม้า ๕,๐๐๐ ตัว โคกระบือพันเศษ ปืนใหญ่หลอมเป็นเนื้อสัมฤทธิ์และทองเหลือง
จำนวนหนึ่งเพื่อนำกลับไปหล่อเป็นปืนใหญ่ให้ได้รูปทรงที่ดีกว่าเดิม (อานามสยาม,
๒๕๑๔: ๒๙๗-๒๙๘) พระพุทธรูป ได้แก่ พระบางพระแช่คาร์้อยที่ภายในบรรจุพระบรม
สารีริกธาตุ พระพุทธรูปด้วยทองคำ พระนาคสวาคี ๒ องค์ พระนาคปรกทำด้วยศิ
ลาศิกระปือ ส่วนพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ขนย้ายลงมาไม่ได้ก็บรรจุไว้ในเจดีย์ที่ค่าย
หลวงพรานพร้าว (เมืองพันพร้าว) และเงินทองเครื่องอัญมณีของราชสำนัก สรร
พาวุธ กระสุนดินดำ (อานามสยามยุทธ, ๒๕๑๔: ๒๗๗-๓๐๐)

แม้แต่ฐานกำลังอำนาจรอบนอกเมืองเวียงจันทน์ ก็ถูกเคลื่อนย้ายลงมา
ด้วย คือ ยังกงทะยอกกวาดต้อนชาวลาวเวียงจันทน์และตามหัวเมืองของเวียงจันทน์
ลงมาอีกหลายระลอก เช่น หลวงพระบางได้กวาดต้อนครัวลาวเมืองสามมื่น เมือง

เพ็ญ เมืองเลย เมืองแก่นท้าว รวมทั้งสิ้นเกือบ ๗๐๐ คน (บังอร บิยะพันธ์, ๒๕๒๙ : ๔๙) คราวลาวชายหญิงเมืองนครพนม ๘๐๐ คน (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ สารตรา เจ้าพระยาจักรีถึงพระยาไชยวิชิตเรื่องส่งครวาลลงมาไว้เมืองต่าง ๆ และ กรุง เทพากรุงเทพฯ จ.ศ.๑๑๕๑) คราวลาวเมืองเวียงจันทน์และเมืองกลางไปไว้ที่เมือง พรหม ๖๓๖ คน (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๔, จ.ศ.๑๑๕๑) การกวาดต้อนจาก เมืองเลย เมืองแก่นท้าว เมืองลม เมืองปากลาย เมืองเวียงจันทน์ เมืองภูเขียว และเมืองภูศรี มีทั้งชายฉกรรจ์ ผู้หญิงและเด็ก พระสงฆ์ เณร รวมทั้งสิ้นประมาณ ๑๖,๐๐๐ คนเศษ (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๒๑ จ.ศ. ๑๑๕๒) เป็นต้น

นอกจากการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองเวียงจันทน์ครั้งใหญ่ทั้ง ๒ ครั้งแล้ว ยังปรากฏการกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองลาวอยู่เนือง ๆ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ.๒๓๓๕ เจ้านันทเสนตีได้เมืองพวนและเมืองแกง จึงกวาดต้อนลาวพวน และ ลาวทรงดำมาถวายที่กรุงเทพฯ ประมาณ ๔,๐๐๐ คน (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, ๒๕๐๓:๒๑๙) ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ เจ้า เมืองเวียงจันทน์ได้ส่งครวาลเมืองภูศรี ครวเมืองพุกวาง(บังอร บิยะพันธ์, ๒๕๒๙ : ๔๗-๔๘) ลงมากรุงเทพฯ หรือในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้กวาดต้อนลาวทรงดำเข้ามาอีก (เรื่องเดียวกัน, ๙๔-๙๕) ส่วนการเคลื่อนย้ายผู้คนที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งภายในอาณาจักรล้านช้างมีจำนวนไม่มากนัก เช่น ครวาลจากเมืองนครพนม ได้อพยพลงมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๒ คือท้าวไชยได้ครวรวมประมาณ ๒,๐๐๐ คนเศษลงมากรุงเทพฯ และสมัยกรุงธนบุรี พระวออุปฮาดเมืองเวียงจันทน์นำผู้คนประมาณ ๒,๐๐๐ คน มาขอเป็นข้าขอบพระขันทีมาของพระเจ้าตากสิน (สีลา วีระวงศ์, ๒๕๓๕:๙๔)

การเคลื่อนย้ายไพร่พลชาวเวียงจันทน์ครั้งใหญ่ ๆ นั้นจำเป็นต้องมีการกวาดต้อนแบ่งออกเป็นหลายระลอก เนื่องจากประสบปัญหาในการเคลื่อนย้ายหลายประการ คือ การกวาดต้อนซึ่งทำได้แต่เฉพาะในฤดูแล้ง ครวของเมืองเวียงจันทน์

ปะปนกับครัวของเมืองอื่น เช่น เมืองนครราชสีมา นครพนม ทำให้ต้องเสียเวลาแบ่งแยก อีกทั้งการหลบหนีของชาวลาวเวียงจันทน์ทำให้ต้องเสียเวลาติดตาม อีกทั้งการกวาดต้อนลงมา และปัญหาที่สำคัญก็คือการขาดเสบียงอาหารไม่เพียงพอในระหว่างการเดินทาง (อานามสยามยุทธ, ๒๕๑๔: ๒๙๑-๒๙๗) แต่ได้มีการส่งเสบียงอาหารไปให้ตามรายทาง

ชาวลาวที่อพยพมาในครั้งสมัยกรุงธนบุรีนั้น ขาดการดูแลเอาใจใส่จึงล้มตายเป็นจำนวนมากในระหว่างการเดินทาง ซึ่งบาดหลวงชาวฝรั่งเศสได้บันทึกไว้ว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๑ ได้เชลยลาวมาอีกประมาณ ๓,๐๐๐ คน ตายลงระหว่างทางถึง ๒ เท่า (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙, ๔๘๙) และเมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงธนบุรีก็ตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีที่มีการกวาดต้อนชาวลาวมาเมื่อปี ๒๓๒๒ จนถึงในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อพ.ศ. ๒๓๖๙ รวมระยะเวลาห่างกัน ๔๗ ปี ได้ปรากฏจำนวนชาวลาวที่เมืองสระบุรี ที่เจ้าอนุลงมากวาดต้อนขึ้นไปมีคนลาวประมาณหมื่นคนเศษ (อานามสยามยุทธ, ๒๕๑๔: ๑๙๘) นอกจากนี้มีบันทึกจำนวนประชากรในประเทศไทยโดยจอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) หัวหน้าคณะทูตที่มาถึงกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ ได้กล่าวว่ามีพลเมืองสยาม และ ลาว (พลเมืองมีประมาณเท่า ๆ กัน) คือ ๔,๒๐๐,๐๐๐ คน และบาดหลวงปาเลกัว (Pallegoix) ซึ่งอยู่เมืองไทยมานานกว่า ๒๐ ปี ได้ให้รายละเอียดประชากรไทยไว้ว่ามีประชากรที่เป็นลาว ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน (อคิน รพีพัฒน์, ๒๕๒๑: ๔๑) (ข้อมูลจำนวนประชากรลาวในอาณาจักรสยามทั้งของครอว์ฟอร์ดและบาดหลวงปาเลกัว คงรวมทั้งคนลาวในอาณาจักรล้านนาและล้านช้างด้วย)

ที่ราบลุ่มเจ้าพระยาได้กลายเป็นแหล่งพักพิงอาศัย และแหล่งทำมาหากินของชาวลาวผู้พลัดบ้านจากเมืองทั้งชาวลาวเวียงจันทน์ ลาวพวน ลาวโซ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เคยถูกเรียกว่า หัวเมืองชั้นใน ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ เมืองสระบุรี สุพรรณบุรี นครชัยศรี สิงห์บุรี ประจิม ราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี พรหมบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ไทรโยคและกรุงเก่า (อยุธยา)

ชาวลาวเวียงจันทน์ได้ถูกส่งไปอยู่บริเวณหัวเมืองชั้นในโดยเฉพาะเมือง
สระบุรี ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี (สีลา วีรวงศ์, ๒๕๓๕: ๘๖) ได้แก่บ้านหนองหอย บ้าน
ไก่อ้เซา บ้านเสาไห้ บ้านท่าทราย บ้านท่าเรือ และเมืองอยุธยา ได้แก่บ้านท่างาม
บ้านอารยิก บ้านกล้วย (จ.ม. เหตุ ร.๓ เลขที่ ๔ ปรากฏบฏเมืองเวียงจันทน์จ.ศ.
๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๗๐)) โดยให้ชาวลาวตามหัวเมืองชั้นในเหล่านี้ได้อยู่ด้วยกันเป็นชุม
ชนตามเชื้อสาย เช่น ชาวลาวที่มาจากเวียงจันทน์จะอยู่ในหมู่บ้านของชาวลาวเวียง
จันทน์โดยเฉพาะ (บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๘: ๓๕) ก็เช่นเดียวกันสมัยกรุงธนบุรี
ครัวลาวเวียงจันทน์ ลาวพวน ลาวภูคั้ง และ หัวเมืองลาวอื่น ๆ ทั้งสองฝั่งแม่น้ำ
โขง แต่ส่วนใหญ่มาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ตามหัวเมืองชั้นใน
คือ เมืองสระบุรี เมืองนครนายก เมืองประจันตคาม เมืองสุพรรณบุรี เมือง
ฉะเชิงเทรา (จ.ม. เหตุ ร.๓ เลขที่ ๑๐๐ บัญชีเรื่องจ่ายเบี้ยหวัดลาว เขมร และ
หัวเมืองต่าง ๆ จ.ศ. ๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๔) เป็นต้น และ ทางฝั่งขวาของแม่น้ำ
โขง (อานามสยามบุทธ ล.๒, ๒๕๑๔: ๘๗๘-๘๗๙) หากเป็นลาวที่มีความสัมพันธ์กับ
เชื้อพระวงศ์ก็จะให้อยู่ในกรุงเทพฯ เช่นเมื่อครั้งเจ้าอุปราชเมืองเวียงจันทน์เข้ามา
สวามิภักดิ์ก็โปรดเกล้าฯให้ไปอยู่ที่บ้านเก่าของเจ้านุที่บางยี่ขัน กรุงเทพฯ (บดีนทร์
เดชา, พระ, ๒๕๑๔: ๓๒๗) แสดงให้เห็นว่าเชื้อพระวงศ์ลาวที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัย
กรุงธนบุรีคงอยู่ในแถบบางยี่ขันเช่นกัน ชาวลาวคงอาศัยอยู่ในบริเวณหัวเมืองชั้นใน
อย่างต่อเนื่องดังปรากฏในเอกสารบันทึกต่าง ๆ ในสมัย ร.๕ ได้กล่าวถึงชาวลาวที่
เมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงครามด้วย (จ.ม. เหตุระยะทางเสด็จประพาสใน ร.๕:
๒๔๖๓: ๕๑-๔)

การกวาดเข้าไปไว้ในหัวเมืองชั้นในด้วยเหตุผลที่ว่า หัวเมืองชั้นในนั้น
เป็นพื้นที่ที่ใกล้กับศูนย์กลางอำนาจมาก และส่วนใหญ่เมืองเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นสระบุรี
ฉะเชิงเทรา นครชัยศรี เพชรบุรี อินทร์บุรี ต่างก็เป็นเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา
ทั้งสระบุรี ฉะเชิงเทรา นครชัยศรี เกิดขึ้นในสมัยพระมหาจักรพรรดิ ภายหลังสงคราม
ไทยกับพม่าเพื่อป้องกันพระนครและสะดวกในการรวมพลและเสบียงอาหาร สระบุรี

เป็นเมืองสำคัญทั้งในด้านทางผ่านและชุมทางในการรวบรวมส่วยและกำลังคนที่สำคัญ ส่วนเมืองอินทบุรีและเมืองเพชรบุรีนั้นไว้ป้องกันการรุกรานจากทางด้านกัมพูชา ลาว และพะโค โดยเฉพาะเมืองเพชรบุรีนั้นเป็นเส้นทางลำเลียงอาหาร(บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๙: ๗๒) ฉะนั้นการควบคุมกำลังคนเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของอำนาจการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจของรัฐแบบจารีต เพราะกำลังคนเป็นที่มาของแรงงานทางการผลิตและกำลังทหารในยามสงคราม (ฉลอง สุนทราวาณิชย์, ๒๕๒๙: ๑๔๖) อีกทั้งไพร่พลในกองทัพของไทยที่ยกไปตีเวียงจันทน์ในครั้งหลังนี้ล้มตาย ด้วยสาเหตุต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก และการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าว ที่มีแรงงานเฉพาะผู้หญิงและเด็กเป็นแรงงานที่แท้จริงในการเพาะปลูกตลอดทั้งปีจึงยอมไม่เพียงพอ จึงก่อให้เกิดความต้องการกำลังคนเพิ่ม โดยการกวาดต้อนเชลยศึกมาเป็นแรงงานที่สำคัญ

การให้ชาวลาวอพยพไปตั้งบ้านเรือนในหัวเมืองชั้นในก็เพราะ เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ห่างไกลจากแหล่งที่อยู่อาศัยเดิมของชาวลาว ซึ่งจะช่วยในการป้องกันการหลบหนีกลับไปยังบ้านเมืองเดิมได้ รวมถึงเป็นเมืองหน้าด่านในการป้องกันราชธานี มิให้ข้าศึกมาถึงราชธานีได้ง่าย และเป็นเมืองชุมทางซึ่งเป็นศูนย์กลางที่กองทัพจากหัวเมืองต่างๆ ที่ถูกเกณฑ์ไปราชการสงครามยกมาสมทบกัน(บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๙: ๖๙)

บทที่ ๔

การปกครองชาวลาวในดินแดนลุ่มเจ้าพระยา

ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อาณาจักรล้านช้างอยู่ภายใต้อำนาจของไทย ทั้งที่เข้ามาสวามิภักดิ์และด้วยการใช้กำลังเข้าครอบครอง สภาพทางล้านช้างนั้นได้รับผลกระทบจากการปกครองในช่วงแรกนั้นน้อยมาก เพราะสภาพของอาณาจักรล้านช้างนั้นถือเป็นเมืองประเทศราชของไทย ดังนั้นจึงมีหน้าที่ในการส่งเพียงบรรณาการและดอกไม้เงินดอกไม้ทองประจำปี และการให้ความช่วยเหลือรัฐไทยตามโอกาสพิเศษเท่านั้น หากแต่เมืองที่จะได้รับผลกระทบมากที่สุดคงจะเป็นเมืองเวียงจันทน์ เพราะต้องสูญเสียพลเมืองและเชื้อพระวงศ์ให้แก่ไทย อย่างไรก็ตามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับราชวงศ์ลาว ชาวลาวที่เป็นเชื้อพระวงศ์บางคน ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับราชวงศ์ของไทย คือ บุตรสาวของเชื้อพระวงศ์ลาวนั้นได้มาเป็นเจ้าจอมของรัชกาลที่ ๑ ดังปรากฏว่าได้มีการบันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ทั้งของลาวและหลักฐานของไทย หลักฐานทางลาวว่าเป็นบุตรของเจ้าอินทวงศ์

"เจ้าอินทวงศ์มีโอรสองค์ไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่ามีพระราชธิดาองค์หนึ่งได้เป็นเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๑ ของไทย และได้มีพระราชธิดาเป็นเจ้าฟ้า นามว่า เจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์พวดี" (สีลา วีระวงศ์, ๒๕๓๕: ๑๐๘)

ส่วนหลักฐานของไทยน่าจะมีความเชื่อถือมากกว่านั้นกล่าวว่าเป็นพระธิดาของเจ้านันทเสนและพระธิดาของเจ้าหญิงลาวองค์นี้ได้เกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 2 อีกด้วย

"พระราชธิดาของเจ้านันทเสนซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของเจ้าสิริสิริบุญสาร พระเจ้านครเวียงจันทน์องค์ที่ ๕ นามว่า เจ้าหญิงทองสุก ซึ่งเป็นพระ

เจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๑ ได้มีพระธิดาองค์หนึ่งนับเป็นพระราชธิดาองค์ที่ ๓๙ ในรัชกาลที่ ๑ คือ พระองค์เจ้าหญิงจันทบุรี ต่อมาทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ครั้นถึงรัชกาลที่ ๒ ได้เป็นพระราชชายานารี มีพระโอรสและพระราชธิดา ๔ พระองค์ คือ

๑. เจ้าฟ้าอาภรณ์ (ต้นสกุลอาภรณ์กุล)
๒. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมพระนราธิวาสราชนครินทร์ (ต้นสกุลมาลากุล)
๓. เจ้าฟ้าหญิงไม้มิ่ง (สิ้นพระชนม์แต่ยังเยาว์)
๔. เจ้าฟ้าชายปิ๋ว (สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๑๐ ปี ในรัชกาลที่ ๕)"

(ประชุมหม้ายรับสั่งภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี "หม้ายรับสั่งเรื่องพระราชโองการตั้งเจ้านันทเสนเป็นเจ้าพระนครเวียงจันทน์", ๕๕)

ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเช่นนี้ทำให้เวียงจันทน์กลับมีผู้ปกครองตามเดิมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก วอเตอร้ เอฟ. เวลลา นักประวัติศาสตร์ชาวต่างชาติ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ กล่าวว่า ลักษณะการปกครองของไทยที่มีต่อหัวเมืองลาวนั้นได้รับอิสรภาพอย่างมากมายจากราชสำนักทางกรุงเทพฯ เคารพต่อขนบธรรมเนียมประเพณีการแต่งกายและสถาบันต่าง ๆ ของลาวเป็นอย่างดี (เวลลา, ๒๕๓๐: ๑๔๗)

สำหรับชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาราชอาณาจักรสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวลาวในเขตหัวเมืองชั้นใน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความสำคัญต่อศูนย์กลางอำนาจของรัฐไทย ชาวลาวเหล่านี้ได้กลายสถานภาพจากราษฎรของเมืองเวียงจันทน์มาเป็นไพร่ของอาณาจักรสยาม ชาวลาวเหล่านี้ได้อยู่ภายใต้การปกครองของไทยโดยตรง การที่ชาวลาวส่วนใหญ่ไม่ได้มีความเต็มใจในการที่จะเป็นพลเมืองภายใต้การดูแลของไทยอีกทั้งชาวลาวยังแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่น ลาวเวียงจันทน์ ลาว

ทรงดำ ลาวพวน ลาวนครพนม ลาวแก่นท้าว เป็นต้น ไทยจำเป็นต้องมีการปกครอง ชาวลาวเหล่านี้แตกต่างออกไปจากการปกครองคนของตนเองในบางส่วน เพื่อที่จะ ควบคุมดูแลชาวลาวเหล่านี้ มิให้เกิดการหลบหนีหรือต่อต้านอำนาจของรัฐไทยขึ้น การจัดการควบคุมผู้คนลาวจำนวนมากที่กำลังตกอยู่ในสภาพลำบากเพราะพลัดบ้านพลัด เมืองมานั้น ให้อยู่ด้วยความสงบในกรอบระเบียบของสังคมไทย วิธีการที่รัฐไทยใช้ คือการควบคุมผู้คนในด้านพื้นที่และ เงื่อนไขความสัมพันธ์ทางสังคม

การควบคุมชาวลาวในเชิงพื้นที่นั้นก็คือ การกำหนดแน่นอนว่าให้ชาวลาว อยู่ในเขตพื้นที่หัวเมืองชั้นใน และควบคุมไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายคนจากพื้นที่หนึ่งไป พื้นที่อื่น ๆ อย่างเข้มงวด ดังนั้นจึงปรากฏว่า ชาวลาวที่หลบหนีแล้วจับได้ในภายหลังก็มักจะส่งกลับไปยังชุมชนเดิม เช่น ท้าวพิน ท้าวเสมอใจได้พาครัวลาวหนีออกไปจากเมืองสระบุรี เมื่อตามจับได้ก็ส่งกลับไปอยู่ที่เดิม (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่มที่ ๑๒ จ.ศ. ๑๑๘๘) หรือการโยกย้ายชุมชนด้วยสาเหตุต่าง ๆ หรือการย้าย กองเป็นไปได้อย่างมาก การเดินทางไปที่ใดก็จะต้องมีใบบอกกำกับไปด้วย ซึ่งทำให้ ชาวลาวที่หลบหนีสามารถถูกจับตัวกลับมาได้ แต่สภาพเช่นนี้ได้คลี่คลายลงในพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค โดยรวม หัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันจัดเป็นมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ การ ปฏิรูปการปกครองใหม่นี้ได้มีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร จนถึงการยกเลิกระบบไพร่ และการควบคุมการย้ายถิ่นจึงเบาบางลง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาในพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ทรงกล่าวถึง ชาวลาวทรงดำย้ายจากเมืองเพชรบุรีมาอยู่บ้านโพธิ์และบ้านโคกคลัง แขวงเมืองราชบุรี ประมาณ ๗๐๐ คนเศษ (บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๙: ๙๓-๙๔) และ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสังคมชาวลาวขึ้นมีกำนัน ผู้ ใหญ่บ้าน และนายกองปกครองราษฎรลาว และ ชาวลาวต้องเสียเงินค่าราชการปี ละ ๖ บาทเท่ากันทั้งหมดการโยกย้ายถิ่นจึงเกิดขึ้นอย่างมากมาในสมัยนี้ โดยได้รับ

การสนับสนุนจากทางการ เพื่อประโยชน์และความปลอดภัยของชาวลาวและประเทศด้วย เพราะเป็นระยะที่ฝรั่งเศสแผ่ลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามา (เรื่องเดียวกัน, ๘๗-๑๐๐)

การควบคุมไพร่ลาวอีกวิธีการหนึ่งก็คือ การจัดไพร่ลาวเข้ามาสู่ระบบศักดินาในระบบเงื่อนไขความสัมพันธ์สังคมของไทย ซึ่งเป็นตามวิธีการปกครองของพระมหากษัตริย์ที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ราชสำนักตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังเช่นพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกใจความว่า ราษฎรทุกคนมีหน้าที่ต้องรับใช้พระมหากษัตริย์เป็นการตอบแทนที่พระองค์พระราชทานการปกป้องคุ้มครองไว้ (อकिन รพีพัฒน์, ๒๕๒๑: ๑๑๔) ในสังคมไทยได้แบ่งคนเป็น ๔ จำพวก คือ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่และทาส แต่ชาวลาวในอาณาจักรสยามนั้นมี ๓ จำพวก คือ ขุนนาง ไพร่ และทาส การกำหนดสถานภาพของชาวลาวในสังคมไทยนั้นมีผลต่อบทบาทหน้าที่ ชาวลาวนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มผู้ปกครอง คือขุนนางลาว และกลุ่มผู้ถูกปกครอง คือไพร่ลาว (บังอรปิยะพันธ์, ๒๕๒๘: ๑๘๕)

มูลนายลาวจะมีสิทธิหน้าที่เช่นเดียวกับมูลนายไทยทุกประการ แต่มูลนายลาวเหล่านี้จะต้องอยู่ในความดูแลของขุนนางไทยระดับสูงอีกต่อหนึ่ง เป็นการควบคุมอำนาจมูลนายลาวมิให้มีมากเกินไปจนอาจเป็นอันตรายแก่ไทย มูลนายลาวซึ่งเป็นขุนนางระดับสูง ได้แก่ เสนาบดีเจ้าสังกัด เจ้าเมือง ปลัดเมืองลาว จางวางลาว นายกองลาว ปลัดกองลาว นายร้อยลาว ปลัดร้อยลาว สมุหบัญชีลาว สารวัตรลาว นายหมวดลาว เสมียนกองลาว(จดหมายเหตุ ร.๑-๓, หมวดบัญชีเบ็ญหวัด) มีหน้าที่ในการคัดเลือกชาวลาวที่เหมาะสมให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เพื่อกราบบังคมทูลให้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งต่อไป รวมถึงเป็นผู้ที่สามารถควบคุมและรวบรวมผลประโยชน์สามารถดูแลไพร่ลาวให้ทำหน้าที่ต่างๆ เป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย

หน้าที่ของมูลนายลาวนอกจากรวบรวมส่งรัฐแล้ว การควบคุมไพร่ลาวไว้ให้อยู่อย่างปกติสุข รวมถึงการทำบัญชีชาวลาวเพื่อสะดวกในการเรียกเกณฑ์แรงงานไปใช้ในกิจการต่าง ๆ มูลนายลาวมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่ชาวลาวยังเป็นไพร่เสียมากกว่า โดยเฉพาะไพร่หลวงนั้นจะมีจำนวนมากกว่าไพร่สมและทาส พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจพระราชทานไพร่ลาวให้แก่เจ้านาย ขุนนางไทย เพื่อไปเป็นไพร่สมและทาสจำนวนหนึ่งซึ่งไพร่สมจำนวนนี้มีไม่มากนัก นอกจากนั้นจะพระราชทานแจกจ่ายไปตามเมืองต่าง ๆ กรมและกองต่าง ๆ โดยให้เป็นไพร่หลวง

สภาพสังคมของชาวลาวยุคใหม่จะมีมูลนายลาวดูแลปกครองไพร่ลาว ลักษณะการปกครองเป็นแบบอุปถัมภ์เช่นเดียวกับสังคมไทย ซึ่งมีกฎหมายไทยเป็นตัวกำหนดสร้างสังคมแบบนี้ขึ้นมา จะเห็นได้จากประมวลกฎหมายตราสามดวง สมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นแบบที่มูลนายลาวให้ความคุ้มครองดูแลปกครองไพร่ลาว มิให้ผู้ใดรังแกข่มเหง เช่น จับกุมตัวไปลงโทษโดยมูลนายลาวมิได้รับทราบ ถ้าไพร่ลาวเป็นผู้ต้องสงสัยว่ากระทำผิด มูลนายลาวจะเป็นผู้ส่งตัวไพร่ลาวไปสอบสวน พิจารณาคดี โดยมีมูลนายลาว เช่น นายกองลาวไปร่วมฟังด้วย ไพร่ลาวต้องส่งส่วยให้มูลนาย ซึ่งดำรงชีพอยู่ได้ด้วยส่วยและแรงงานของไพร่เป็นค่าตอบแทนที่มูลนายลาวให้ความคุ้มครองดูแลตน (บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๙: ๑๔๕)

ชาวลาวที่ได้ตั้งชุมชนเรียบร้อยแล้ว ในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน โดยมีมูลนายลาวเป็นหัวหน้าปกครองอยู่ในความดูแลควบคุมของขุนนางไทยอีกต่อหนึ่ง ชาวลาวทุกคนต้องขึ้นสังกัดและถูกสักข้อมือบอกสังกัดด้วย ชุมชนชาวลาวในเมืองต่าง ๆ จะเป็นแหล่งรวบรวมรายได้ผลประโยชน์ เช่น ส่วยและเงินส่งรัฐเป็นจำนวนมาก อีกทั้งแรงงานต่าง ๆ ของชาวลาวก็ได้นำมาก่อสร้างสาธารณูปโภค และ ราชการทัพศึกหรืออื่น ๆ อีกด้วย (บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๙: ๘๖) นอกจากนี้ผู้หญิงลาวชาวเวียงจันทน์ที่ตั้งหลักแหล่งอยู่เมืองสุพรรณบุรี ต่อมาถ้าเป็นหม้ายจะโปรดเกล้าฯให้นำตัวไปไว้ในวังให้เป็นจำเริญ (เรื่องเดียวกันและจ.ม. เหตุ ร.๓ เลขที่ ๘ ชื่อบัญชีสักเลขโฉนดไทย ลาว เจ็ว จ.ศ. ๑๒๐๐)

เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๑ ได้มีการขอย้ายถิ่นจากพวกลาวเมืองนครพนมหรือลาวอาสาปากน้ำ ด้วยเหตุผลว่าอยู่ที่เดิมไม่สบาย จึงขอไปอยู่เมืองพระรถ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ตั้งแขวงพนมสนิมซึ่งแบ่งส่วนหนึ่งจากเมืองชลบุรีและเมืองฉะเชิงเทรา และ ตั้งชาวลาวเป็นเจ้าเมือง ชื่อ พระอินทราชา (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓, ล.๒: ๒๕๐๔:๑๘๐) หากแต่ยังปรากฏการหลบหนีของชาวลาวทั้งที่เป็นกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย แต่ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นกลุ่มย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ดังปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ว่าท้าวพิน ท้าวเสมอใจพาชาวลาวชายหญิงประมาณ ๒๔๔ คน หนีไปจากเมืองสระบุรี เพื่อไปตั้งหลักแหล่งใหม่ที่เมืองน่าน (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ "สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาพิษณุโลกและหัวเมืองอื่น ๆ ว่าด้วยครัวสระบุรี เรื่องที่ ว่าด้วยให้ส่งครัวท้าวพิน ท้าวเสมอใจและครอบครัวเมืองสระบุรีไปกรุงเทพฯ จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๗๐)) หรือชาวลาวที่พยายามหนีกลับไปยังบ้านเมืองเดิมของตน และหนีออกไปนอกเขตแดนไทย (บังอร บิยะพันธ์, ๒๕๒๘:๗๘) การหลบหนีของไพร่ชาวลาวนี้ส่งผลกระทบต่อสภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของไทย คือทำให้รายได้จากการส่งส่วยลดลงและแรงงานในกิจกรรมต่าง ๆ มีไม่เพียงพอ

ปัญหาในการปกครองไพร่ลาวหรือชาวลาวนั้น ปัญหาที่สำคัญคือการหนีออกไปจากสถานภาพการเป็นไพร่หลวงหรือหน้าที่ในการส่งส่วย ทั้งในรูปของการหนีไปจากพื้นที่ เช่นการหนีกลับไปบ้านเมืองเดิม หรือหนีออกไปทางตะวันตก ไปอยู่เมืองทวาย มะริด และ การหนีออกจากสถานภาพเดิม ด้วยการเปลี่ยนสถานภาพจากไพร่หลวงไปเป็นทาสของมูลนายไทยหรือจีน อันเป็นปัญหาสำคัญที่ไม่สามารถควบคุมไพร่ลาวได้ ปัญหาทั้งสองนี้จึงเป็นปัญหาสำคัญที่รัฐไทยต้องแก้ไข ซึ่งรัฐจึงออกกฎระเบียบในรูปแบบพระราชบัญญัติห้ามเจ้าเมืองกรมการ ราษฎรไทย จีน ให้ชาวลาวในกองลาวต่าง ๆ ทั้งชายและหญิงกู้ยืมเงิน เพราะจะทำให้ชาวลาวเป็นหนี้สินล้มพันตัว จนนายเงินนำตัวชาวลาวไปเป็นทาสได้ (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ เลข

ที่ ๑๑๘ จ.ศ. ๑๒๑๖) ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้มีผลกระทบต่อไพร่หลวงทำให้ส่วยที่ส่งนั้น
ได้น้อยลง หรือการหนีของชาวลาวไปยังพื้นที่นอกอาณาเขตไทยนั้น ส่วนใหญ่จะมี
หนังสือให้ติดตามชาวลาวนั้นกลับมาให้ได้และให้ส่งกลับไปอยู่ที่เดิม รัฐต้องเสียค่า
ใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในการดูแลชาวลาวไม่ให้หลบหนีด้วยการประกาศให้สินบนแก่ผู้สามารถ
นำไปตามจับหรือเบาะแสของชาวลาวที่หลบหนี นอกจากนี้การเดินทางของชาวลาว
นั้นจะต้องมีหนังสือเดินทางจากมุลนายลาว (จดหมายเหตุ ร. ๓ เลขที่ ๑๔๗ จ.ศ.
๑๒๐๖) ดังนั้นชาวลาวที่หลบหนีนั้นเมื่อถึงด่านตรวจแล้วถ้าไม่มีหนังสือ ก็สามารถถูก
จับกุมตัว (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๔๙ จ.ศ. ๑๒๐๒)

บทที่ ๕

สภาพวิถีชีวิตของชาวลาวในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ความพ่ายแพ้แก่ศูนย์กลางอำนาจลุ่มน้ำเจ้าพระยาของอาณาจักรล้านช้างครั้งนี้ได้พัดพาชีวิต ครัว เรือน ช้างม้า วัวควายและทรัพย์สินลงมาพร้อมกับวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำโขงไหลบ่าลงสู่ดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา สภาพชีวิตชาวลาวในดินแดนใหม่ช่วงแรก ๆ ประสบกับความยากลำบาก และ เจ็บป่วยล้มตายลงเป็นจำนวนมาก เนื่องจากขาดการเอาใจใส่ในสมัยกรุงธนบุรี (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙, ๔๘๙) ในปี พ.ศ. ๒๓๓๒ เจ้าอนุรุธเจ้านครหลวงพระบางและครอบครัวได้ถูกส่งลงมากรุงเทพฯ ซึ่งเป็นปีเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินไทยเกณฑ์เอาราชฎาทัวเมืองลาวหลายหมื่นคนลงไปขุดคลองในกรุงเทพฯ พวกราชฎาลาวที่ถูกเกณฑ์นั้นได้รับการทารุณข่มเหงและล้มตายด้วยอหิวาตกโรคเกือบหมด (สีลา วีระวงศ์, ๒๕๓๕: ๑๐๘) สภาพความจำเป็นขั้นต้นในการลงหลักปักฐานเกิดขึ้นอย่างกะทันหัน ความพร้อมในด้านต่าง ๆ ของชาวลาวในช่วงแรก ๆ มีจำกัด

ในขณะที่เดียวกันก็ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐของไทยทั้งในด้านเครื่องอุปโภคและบริโภค ดังปรากฏว่าชาวลาวนั้นจะได้รับข้าวจากรัฐของไทยไว้ให้พอกินประมาณปีหนึ่งถึงปีกว่า และแจกเงินและผ้าให้ด้วย(จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ : ๒๕๑๒) หรืออาจจะมีการพระราชทานอุปกรรมสำหรับปลูกบ้านเรือน เช่น ไม้ จากมุงหลังคา และส่งผู้คนไปช่วยปลูกเรือน (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒, บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์ประจำเดือนในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ. ๑๑๗๗(พ.ศ. ๒๓๕๘) รวมถึงพระราชทานทรัพย์เพื่อซื้อถ้วยชามแจกชาวลาวที่อพยพด้วย ลาวเมืองฉะเชิงเทราได้รับพระราชทานชามเบญจรงค์สำหรับมุลนายลาวจำนวน ๔๙ สำหรับชามพลสำหรับไพร่พลลาว ๑,๑๒๖ สำหรับ และพระราชทานให้ครัวลาวเวียงจันทน์

และครัวลาวพวนเป็นซามพลมีซามข้าว ๔๗๖ โป ซามแกง ๔๗๖ โป ซื่อเกลือ และ
สิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก (จดหมายเหตุ ร.๓, เลขที่ ๕๕ จ.ศ.
๑๑๙๗)

ชาวลาวก็ยังคงมีชีวิตเกี่ยวกับการเกษตรอย่างเดิม ดังปรากฏว่าชาว
ลาวได้เข้ามาเป็นแรงงานในภาคเกษตรเป็นสำคัญ ด้วยการทำไร่ไถนา ดังปรากฏ
หลักฐานการส่งครัวลาวนครพนมไปเมืองฉะเชิงเทราเพื่อให้ทันฤดูทำไร่ไถนา (ทิพา
กรวงศ์, เจ้าพระยา, พงศาวดารรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑, ๑๐๐) หรือเป็นแรงงานใน
การก่อสร้าง เช่น การขุดคลองปลา ในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ สภามุขมชนลาวนั้นตั้งเป็น
ชุมชนเล็ก ๆ มีประชากรเพียงไม่กี่ร้อยคน เช่นหลักฐานบันทึกไว้ว่า บ้านไก่อ้เขา ที่
เมืองสระบุรี เป็นชุมชนเล็ก ๆ มีประมาณเกือบ ๓๐ หลังคาเรือน มีชายหญิงทั้งผู้
ใหญ่และเด็กประมาณร้อยกว่าคน (จดหมายเหตุ ร.๓ เลขที่ ๔ จ.ศ. ๑๑๘๙) หรือ
ครัวลาวของท้าวพินและท้าวเสมอใจมีลาวชายหญิงประมาณ ๒๔๔ คน ที่อาศัยอยู่
เมืองสระบุรี (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ "สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาพิษณุโลก
และหัวเมืองอื่น ๆ ว่าด้วยครัวสระบุรี เรื่องที่ ๑ ว่าด้วยให้ส่งครัวท้าวพิน ท้าว
เสมอใจและครอบครัวเมืองสระบุรีไปกรุงเทพฯ จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐)

ชาวลาวกลุ่มต่าง ๆ ก็ยังคงดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเพาะปลูก ดังนั้นใน
บางปีก็ประสบกับความอดอยาก แต่ถ้าปีใดน้ำน้อยทำให้เก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวได้น้อย
ก็จะได้รับการยกเว้นไม่เสียค่านา (บังอร ปิยะพันธ์, ๒๕๒๙: ๘๕) บางครั้งชาว
ลาวต้องประสบกับข้าวที่ปลูกนั้นไม่พอกิน บางครั้งต้องไปซื้อข้าวกินถึงเมืองนคร
ราชสีมา หรืออาจต้องพาครอบครัวไปหากลอบในป่ากิน รัฐไทยจึงได้มีการซื้อข้าว
แจกจ่ายแก่นายไพร่ลาว (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔, เรื่องที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๑๕)

ด้วยเหตุและผลทางการเมืองและเศรษฐกิจทำให้ชาวลาวมีจากกลับคืน
ถิ่น ในที่สุดชาวลาวได้เปลี่ยนสถานภาพจากราษฎรของเมืองประเทศราชกลายเป็น
ไพร่ของอาณาจักรสยาม มีสถานภาพเฉกเช่นเดียวกับราษฎรอื่น ๆ ในดินแดน

แห่งนี้ เว้นแต่ได้รับความเข้มงวดในการเดินทางออกไปจากท้องถิ่นมากกว่าคนไทย ชาวลาเวเหล่านี้ตั้งที่ทราบในตอนต้นแล้วว่า ประเทศไทยมีความเข้มงวดในการแบ่งแยก ชาวลาเวกลุ่มต่าง ๆ แยกออกจากกันและรวบรวมชาวลาเวกลุ่มเดียวกันเข้าไว้รวมกัน ปัจจุบันนี้ช่วยทำให้ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมร่วมกันมีความแน่นแฟ้น ถึงแม้วัฒนธรรมทางวัตถุในแถบล้านช้างได้ถูกทำลายและบางส่วนได้ถูกนำลงมาลุ่มน้ำ เจ้าพระยาก็ตาม แต่วัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวลาเวยังคงสานต่ออย่างไม่ขาดตอน

จากบันทึกเอกสารทำให้ทราบว่า วัฒนธรรมของลาวได้เริ่มแพร่ขยาย ในดินแดนแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาอย่างกว้างขวางตั้งแต่กรุงธนบุรี อย่างเช่นวัฒนธรรม ในเชิงศิลปะของลาว คือ การละเล่นหรือมหรสพบันเทิงหุ่นลาว และปีพาทย์ลาวได้ ถูกนำมาแสดงร่วมกับการแสดงของกลุ่มเชื้อชาติอื่นในงานพิธีของรัฐ เช่น งานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้านราสูริยวงศ์ ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. ๒๓๑๘ จัดขึ้นที่กรุงธนบุรี (ประชุมหมายรับสั่งภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี, ๒๔ และ ๒๗) หรือ ครั้งเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกตที่ทำเจ้าสนุก จังหวัดสระบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ได้มี หมายกำหนดการให้ตั้งการสมโภช มีการละเล่นต่าง ๆ ของชาวไทยและชาวต่าง ชาติรวมทั้งหุ่นลาวด้วย การแสดงหุ่นลาวมีทั้งแบบตั้งเป็นโรงขึ้นกลางแปลงในกรณี งานพระราชทานเพลิงศพและสมโภชต่าง ๆ อีกแบบเป็นการเข้าขบวนแห่งทางเรือ และ มีปีพาทย์ลาวด้วย (บังอร บิยะพันธ์, ๒๕๒๕: ๓๔) เมื่อเปรียบเทียบจำนวนโรงที่ แสดงมหรสพหุ่นลาวกับการแสดงอื่น ๆ เช่น โขน จี๊ว หุ่นยวน แล้วการแสดงเหล่านี้ จะมีจำนวนโรงเพียงหรือสองโรง ในทางตรงข้ามหุ่นลาวมีจำนวนโรงมากกว่าถึง ๓-๔ เท่าคือมีจำนวนถึง ๗-๘ โรง (ประชุมจดหมายรับสั่งภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี, ๓๗-๔๘)

วัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำโขงได้งอกเงยงดงามในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้
แทรกซึมเข้าไปสู่วิถีชีวิตของชาวไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ดังปรากฏการทำขวัญใน
สังคมไทยที่มีสาวลาวเวียงเป็นผู้ขับขานหรือแม้แต่ในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เมื่อ
นางทองประศรีทำขวัญให้พลาญงามว่า

"ให้สาวลาวเวียงที่เสียงดี มาขอปี่อ้อวันทำขวัญนาย
พ่อเมื่อเมืองคง เอาพงเป็นเหย้า อีคปลาอีคข้าว ขวัญเจ้าตกหาย
ขวัญอ่อนร่อนเร่ ว่าแห้วสู่กาย อยู่ปลายยางbung ท้องทุ่งท้องนา
ขวัญเพื่อเมื่อเมิน ขอเชิญขวัญพ่อ ฟังขอเสียงอ้อ ขวัญพ่อเจ้าจำ
ข้าวเหนียวเต็มพ้อม ข้าวบ้อมเต็มป่า ขวัญเจ้าจงมา สู่กายพลาญเอ๋ย"
(ขุนช้างขุนแผน, ๔๘๒)

ส่วนวัฒนธรรมในราชสำนักของลาวนั้นในสมัยก่อนได้มีการบันทึกโดยคณะ
ชาวยุโรป คือ คณะของท่านวันวสุต็อบซึ่งเป็นคณะทูตจากฮอลันดาเพื่อมาติดต่อกับการค้า
กับประเทศลาว ในปี พ.ศ. ๒๑๘๔ ได้เล่าถึงการแสดงการฟ้อนรำของสาวชาวลาว
ว่า "เมื่อเวลาตะวันตก มหาดเล็กได้เอาเสื่อมาปู แล้วเอาตะเกียงมาจุด มีนาง
สนม ๔ นาง มีแต่ผู้หญิงลาว นุ่งเครื่องแปลกประหลาดออกมาฟ้อนเป็นเวลา ๑ ชั่วโมง
แล้วทุกคนก็ได้รับค่ารางวัลเป็นผ้าเบี่ยงคนละ ๒ ผืนสีขาวยและเหลือง" (จารุ
วรรณ ธรรมวัตร, ๖๓)

การเติบโตของวัฒนธรรมลาวในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา เข้าไปสู่ประ
เพณีของไทยอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน โดยเฉพาะศิลปะการบันเทิงที่
มีส่วนร่วมทุกชาติทุกภาษา ซึ่งมีผลกระทบต่อศิลปะการบันเทิงของไทยด้วย สิ่งนี้ได้
สร้างความกังวลแก่ราชสำนักเป็นอย่างยิ่ง จึงได้มีความพยายามจะควบคุมมิให้
วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงเติบโตขึ้นในแถบลุ่มเจ้าพระยา จนครอบคลุมแทนวัฒนธรรมของ

ไทย ด้วยการประกาศห้ามและลงโทษผู้ที่เล่นและว่าจ้างการแสดงศิลปะลาว พร้อมไปกับการใช้อคติว่าวัฒนธรรมลาวนั้นต่ำต้อยกว่า ดังประกาศห้ามมิให้มีการ แอ่วลาวในสมัยรัชกาลที่ ๔ ว่า

"ชาวไทยทั้งปวงละทิ้งการเล่นสำหรับเมืองตัว คือปีพาทย์มะโหรีเครื่อง ท่อน พรบไก่ สักระวาเพลงไก่ป่าเกี่ยวข้าวและครื่องเสียบหมด พากันเล่นแต่ ลาวแคนไปทุกหนทุกแห่งทุกตำบล ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง จนท่านที่มีปีพาทย์มะโหรีไม่มีผู้ ใดหา ต้องบอกขายเครื่องปีพาทย์เครื่องมะโหรี ในที่มืงานโกจุกบวชนาคก็หาลาว แคนเล่นเสียบหมดทุกแห่ง ... ทรงพระราชดำริเห็นว่าไม่สู้งามไม่รู้ควร ที่การ เล่นอย่างลาวจะมาเป็นพื้นเมืองไทย ลาวเป็นข้าของไทย ไทยไม่เคยเป็นข้า ลาว จะเอาอย่างลาวมาเป็นพื้นเมืองไทยไม่สมควร ตั้งแต่พากันเล่นลาวแคนมา อย่างเดียวก็กว่าสิบปีแล้ว จนการตกเป็นพื้นเมือง และสังเอดดูการเล่นลาว แคนซุกซุมที่ไหน ฝนก็ตกน้อยรวงโรยไป ถึงปีนี้ข้าวในนารอดตัวก็เพราะน้ำป่ามา ช่วย... ประกาศอันนี้ถ้ามีฟังยังจีนเล่นลาวแคนอยู่จะให้เรียกภาษีให้แรง ใคร เล่นที่ไหนจะให้เรียกแต่เจ้าของที่แลผู้เล่น ทำลักเล่นจะต้องปรับให้เสียบภาษีสองต่อ สามต่อ" (ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔, ๒๕๐๔: ๒๘๘-๒๘๑)

จากประชุมประกาศในรัชกาลที่ ๔ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมลาวที่สืบ ทอดอย่างเหนียวแน่น แม้ว่าจะอยู่ในดินแดนอื่นก็ตาม สังคมลาวในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ยังคงมีความเข้มแข็งทางด้านเชื้อชาติ การปฏิสัมพันธ์ในหมู่เดียวกันอย่างเข้มแข็ง แต่ ถึงกระนั้นชาวลาวในดินแดนลุ่มเจ้าพระยาก็รับวัฒนธรรมของไทยด้วยเช่นกัน ดังจะ เห็นได้จากการการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของชาวลาวในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดัง ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง การแต่งกายของชาวลาวในเมืองปราจีนบุรีว่า "พวกลาวเหล่านี้ยังคงใช้นุ่งซิ่น อยู่แต่ชั้นคนแก่ ๆ อายุ ๖๐ ปีขึ้นไปทั้งนั้น ผ้าที่จะนุ่งก็ได้ความลำบากเป็นอันมาก ทอเองก็ไม่ใคร่จะได้ดี ถ้าจะนุ่งใหม่ต้องคอยพวกกรมหม่งลงมาจึงจะได้ซื้อ แต่

พวกที่ต่ำอายุ ๖๐ แล้วไม่นั่งขึ้นนั่งผ้าเป็นไทยหมด ไม่เข้าในแถบข้างนี้จะไม่ได้เห็น ลาวนั่งขึ้นต่อไป คนที่มาเป็นอันมากนั่งขึ้นไม่ถึงร้อยละสิบ" (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ , ๒๔๙๕ : ๙)

การเดินทางอันยาวไกลสิ้นสุดลงไปนานแล้ว คงแต่ลำนํ้าชีวิตแห่งอดีตที่ ขับขนผ่านลูกหลานชาวลาว ซึ่งตำนานแห่งกาลเวลาและอดีตบางเบาลงไปทุกที การเดินทางครั้งนั้นหาใช่การเดินทางครั้งสุดท้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังเช่นลูก หลานลาวบ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวง บ้านเนินขาม และบ้านกุดจอก บทหนึ่งใน ประวัติศาสตร์หมู่บ้านจากคำบอกเล่าของลูกหลานลาวว่า "อพยพมาจากเวียงจันทน์ มาตั้งแต่เขารบด้วยดาบด้วยช้างด้วยม้า" (บัวพา จันทร อายุ ๖๖ ปี บ้านทัพคล้าย ๓ มิ.ย. ๓๖) และเพิ่มขึ้นอีกบทหนึ่งก็จะเล่าถึงการอพยพย้ายถิ่นภายในบริเวณนี้ อย่างที่ไม่ทราบสาเหตุแน่ชัด แต่เดิมบ้านทัพคล้ายและบ้านทัพหลวงอยู่ที่ อ. เดิมบาง นางบวช จ. สุพรรณบุรี บ้านเนินขามอพยพมาจากบ้านโคก อ. อุทง จ. สุพรรณบุรี ส่วนบ้านกุดจอกนั้นตามประวัติบ้านกุดจอกว่า "เมื่อปีระกา เดือน ๓ พ.ศ. ๒๔๒๗ กองขุนศรี ได้ยกครอบครัวมาจากบ้านเขากระจิว จังหวัดกาญจนบุรี ๒๐ กว่าครอบครัว" (ประวัติบ้านกุดจอก, ๒๕๓๓) การอพยพย้ายถิ่นนี้อาจจะแสดงให้เห็นถึงจำนวน ชาวลาวที่เพิ่มขึ้นก็ได้ นอกเหนือจากนี้ บ้านลาวได้มีการขยายเพิ่มมากขึ้นและมีการแยกออกจากบ้านเดิมไปตั้งบ้านใหม่ ชาวบ้านทัพคล้ายเล่าว่า "บ้านหนองจอก เป็นคนบ้านนี้ (ทัพคล้าย) แยกออกไป" (อิน จันทร, ๔ มิ.ย. ๓๖) บ้านลาวเหล่านี้ ต่างก็มีความสัมพันธ์เป็นพี่เป็นน้องด้วยการแต่งงาน หรือเป็นคู่ค้ากัน "บ้านเนิน ขามเป็นญาติที่นับถือกัน สมัยรุ่นแม่ของแม่แก่(ยาย) เป็นเพื่อนกันโดยคนทางเนินขาม จะนำปลาร้ามาแลกกับส้ม ยังนับถือเหมือนญาติจนถึงตอนนี้" (เพชร จำปีขาว, ๓ มิ.ย. ๓๖)

จากคำบอกเล่าแสดงให้เห็นว่า บ้านลาวต่างก็มีความสัมพันธ์ทั้งในเชิงสังคมและ เศรษฐกิจมาแต่เดิมจนถึงในปัจจุบัน เขาเหล่านี้ต่างก็คือลูกหลานของชาวลาวแห่งลุ่มแม่น้ำโขง ที่ยังคงธำรงคร่ำรักษาประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่ภายใต้ตำนานประวัติศาสตร์ที่เริ่มเลือนลาง

วิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันนั้น มีทั้งสิ่งที่คงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อสมัยบรรพบุรุษ ชาวลาวบ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวง บ้านเนินขาม และบ้านกุดจอกยังคงอยู่ในภาคเกษตรกรรม คือ ปลูกข้าว โดยเก็บไว้กินบ้างไว้ขายบ้างส่วนพืชและสัตว์ในเชิงพาณิชย์ก็มี มันสำปะหลัง อ้อย สัปรด หมู วัว ซึ่งเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว ภายในหมู่บ้านจะมีร้านขายของชำ จะมีฝัก ปลา เนื้อ และสิ่งอุปโภคบริโภคจากภายนอกอื่น ๆ ลูกหลานชาวลาวก็ได้รับการศึกษาภาคบังคับจนกระทั่งคนไทย สิ่งที่ยังบอกเอกลักษณ์ของลาวได้แก่ ความรักในอิสระในการตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน และลักษณะทางภาษาซึ่งจัดว่าอยู่ในตระกูลภาษาไทหรือไต ที่พบว่ามีการใช้ทั้งในภาษาพูดและภาษาเขียน สำหรับในภาษาเขียนแล้วมี ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิลและสมุดไทยขาว ซึ่งบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในรูปแบบของตำนาน ตำนาน คธา และนิทาน โดยใช้ตัวอักษรไทยน้อยและไทยอีสาน ในบางครั้งอาจมีตัวบาลีและขอมแทรกอยู่บ้าง มีความเชื่อในผีบรรพบุรุษซึ่งมีทั้งฝ่ายเจ้านายและฝ่ายทเวดดา ดูจะเป็นศูนย์กลางของระบบความเชื่อในวัฒนธรรมลาว และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเป็นอย่างดีควบคู่ไปกับการนับถือศาสนาพุทธและพราหมณ์ (ชนัญ - วงษ์วิภาค, ๒๕๓๐:๓)

บทที่ ๖

ผ้าลาวผู้สืบสานวัฒนธรรมลำน่าน้ำโขง

ใต้ถุนเรือนบ้านลาว นอกจากเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากินแล้ว ยังมีที่ทอผ้าพร้อมทั้งเครื่องมือทอผ้าที่วางหรือแขวนคละเคล้ากันไป หญิงลาวหากว่างเว้นจากการทำนา ก็จะต้องมาทอผ้าให้แก่คนในครอบครัวใช้สอย ดังคำเปรียบเปรยว่า "ไทยตีหม้อ ลาวทอผ้า" นั้นยังคงเป็นจริงอยู่ วิถีชีวิตเช่นนี้ได้เคยถูกบันทึกไว้ในบันทึกการเดินทางของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "วันที่ ๑๕ กันยายน (พ.ศ. ๒๔๕๓) เวลาบ่าย ได้ไปบ้านลาวตำบลสพานยี่หนามีพลบลาที่เขาปลูกไผ่รับ และพวกลาวผู้หญิงตีค้ำฝ้ายปั่นฝ้ายได้คูนบนเรือน" (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ , ๒๔๗๐ : ๓๔)

ผ้า ผู้หญิง และสังคมถูกผูกมัดกันอย่างยากจะแยกออกจากกัน การทอผ้าโดยตัวของมันเอง จึงเป็นทั้งพิธีกรรมผ่านภาวะโดยตรงและเป็นกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรม หรือเป็นเครื่องมือ และสัญลักษณ์ที่จะนำผู้หญิงไปสู่พิธีกรรมผ่านภาวะในช่วงวัยต่าง ๆ ของชีวิต (พัฒนา กิติอาษา, ๒๕๓๐ : ๓๕) กระบวนการทอผ้ายังเป็นกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมหรือเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพที่สุดในการเตรียมผู้หญิงตั้งแต่วัยเยาว์ เพื่อให้มีความเป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์ตามแบบแผนที่สังคมวัฒนธรรมคาดหวัง (สุริยา สมุทคุปย์ และพัฒนา กิติอาษา, ๒๕๓๔ : ๗)

ผ้าห่อหุ้มคนและวัฒนธรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ผ้าจึงมิใช่เพียงเครื่องแต่งกายห่อหุ้มร่างกายของมนุษย์เท่านั้น แต่แท้ที่จริงแล้วผ้านั้นได้โยงใยเข้ากับสายวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ คุณค่าของผ้าจึงสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ที่แตกต่างๆ ไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

จากวรรณคดีขุนช้างขุนแผนได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของชาวลาวกับชาวไทย ที่ผู้หญิงไทยนั้นจะนุ่งโจงกระเบน ส่วนผู้หญิงลาวจะนุ่งซิ่น ดังปรากฏในเสภาขุนช้าง-ขุนแผน ตอนนางสร้อยทองพระราชธิดาเมืองล้านช้างแต่งตัวว่า

กระหม่อมม่นมวอย่างนางกษัตริย์	ปักปิ่นเพชรรัตน์จรัสศรี
แล้วแซมช่อบุปผามาลี	ทรงกุ่มทลมีมีราคา
ภูษาชื่อนัยกกระหนกทอง	สไบกรองเนื้อนุ่มคลุมองศา
สร้อยสะอิ่งสังวาลตระการตา	ทองกรชายขวาพาทูร์ด

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ: ๒๕๐๖: ๕๖๙)

นอกจากนี้เอกสารในรัชกาลที่ ๓ กล่าวถึงการแต่งกายของชาวลาวชนชั้นสูงเมื่อครั้งถูกกวาดต้อนลงมาว่า "อีกคำปล้องซึ่งเป็นอักษรราชเทพีอายอนุนั้นให้ถือพัดกาทหมากเข้าไปนั่งพัดอายอนุสามีอยู่ในกรงเหล็กให้ปฏิบัติสามีด้วย แล้วให้อีเมียน้อย ๆ สาว ๆ แต่งกายนุ่งผ้าซิ่นท่มสีแดง ถือกระบวยมีข้าวปลาอาหาร ออกไปเลี้ยงผิวที่ในกรงทุกกรง" (บดินทร์เดชา, เจ้าพระยา, ๒๕๑๔: ๔๐๒)

การศึกษาวิจัยภายใต้หัวข้อวิจัยเรื่อง "ผ้าลาว : การอพยพเคลื่อนย้ายของวัฒนธรรมผ้าจากลุ่มแม่น้ำโขงสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา" (Lao Textiles : The Migration Of Clothes From Mae Khong basin To The Chaophaya River) ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาในพื้นที่ต่อไปนี้ ได้แก่

๑. บ้านทับคล้าย ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
๒. บ้านทัพหลวง ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
๓. บ้านเนินขาม ตำบลเนินขาม อำเภอหันคา จังหวัดสิงห์บุรี
๔. บ้านกุดจอก ตำบลกุดจอก อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท

ทั้งนี้เพราะ

๑. ทั้ง ๔ หมู่บ้านเป็นชาวลาวที่มีประวัติท้องถิ่นว่าบรรพบุรุษอพยพมาจากประเทศลาวในระยะระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน
๒. ชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้านยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตนเอาไว้ได้ค่อนข้างมากโดยเฉพาะภาษาพูดและการทอผ้าที่ถือว่าเป็นเครื่องนุ่งห่มที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์
๓. ทั้ง ๔ หมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่ของเมืองที่เคยเป็นหัวเมืองชั้นใน ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ในเขตความดูแลของราชสำนักในเมืองหลวงอย่างใกล้ชิด
๔. ทั้ง ๔ หมู่บ้านมีรูปแบบเครื่องแต่งกายของสตรี (ผ้าซิ่น) คล้ายคลึงกัน จึงเชื่อว่าชาวลาวกลุ่มนี้น่าจะอพยพมาจากที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ซึ่งจะส่งผลให้การศึกษาทางประวัติศาสตร์มีความแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้จะใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกสารแล้ว การใช้ผ้าซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่ติดตัวมากับชาวลาวและมีการสืบทอดกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน น่าจะเป็นอีกหนทางหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์

๖.๑ ผ้าในวิถีชีวิตชาวลาว

เมื่อชาวลาวต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน จากเดิมบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเข้ามาพำนักอาศัยอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ชาวลาวมิได้มาแต่เพียงกายแต่ได้พกพาเอาขนบธรรมเนียมประเพณีด้านต่าง ๆ เข้ามาด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องนุ่งห่มแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

แม้ชาวลาวจะต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของขุนนางไทย แต่กระนั้นทางฝ่ายไทยก็มีได้เข้าไปก้าวท้าวหรือบีบบังคับให้ชาวลาวหันมารับเอาวัฒนธรรมของฝ่ายไทย ชาวลาวจึงยังคงมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเครื่องแต่งกายที่เป็นของตนเองมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ในวิถีชีวิตของคนลาว ดูเหมือนว่าผ้าจะเข้าไปมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนลาวตั้งแต่เกิดจนตาย ความสำคัญของผ้าถูกโยงใยเข้ากับระบบความเชื่อทางสังคม ผ้ากลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ส่วนในพิธีต่อชะตานั้น เสื้อผ้าของผู้ร่วมพิธีเปรียบเสมือนตัวแทนของบุคคลผู้นั้นและมีความหมายแฝงเร้นถึงการปกป้องรักษาจากภัยอันตรายหรือความปลอดภัยและความสุข ผ้ายังใช้ในการสม่าพ่อแม่และญาติของฝ่ายเจ้าบ่าวในพิธีแต่งงาน นอกจากนี้เครื่องมือทอผ้ายังใช้พิธีแต่งงานโดยแฝงเร้นนัยบางอย่างของสังคมไว้คือเมื่อได้ฤกษ์ยามจะยกขบวนพานขวัญไปประกอบพิธีที่บ้านเจ้าสาวจะมีผ้าห่อพานขวัญและไม้กำพัน (ไม้สำหรับกรอด้าย) แทนไม้คานหามพานขวัญ ด้วยถือเคล็ดที่ว่าคู่บ่าวสาวจะรักใคร่กลมเกลียวกันเสมือนด้ายที่อยู่ในไม้กรอ (ชนัญ วงศ์วิภาค, ๒๕๓๐: ๑๒) และตอนสุดท้ายของชีวิตคนลาวผ้าก็ยังคงมีบทบาทสำคัญ เป็นแบบแผนที่มีอาจจะเลเยลสำหรับผู้ที่อยู่และผู้ที่ยากไปจะเห็นได้จากการแต่งกายให้แก่ผู้ตายมีลักษณะตรงกันข้ามกับคนที่มีชีวิตอยู่เช่น กระดุมเสื้อไว้ข้างหลังบ้าง พกไว้ข้างหลังบ้างหรือนุ่งตื้นขึ้นไว้ข้างบนและฉีกผ้าให้ขาดบ้าง เป็นต้น

๖.๒ การแต่งกายของชาวลาว

อวบ สาณะเสน ได้เขียนบทความเกี่ยวกับการแต่งกายของชาวลาวที่อำเภอบ้านไร่เอาไว้ว่า... สมัยก่อนผู้หญิงนิยมตัดผมสั้น ใช้น้ำมันละหุ่งผสมเครื่องหอมใส่ผม หนีทำด้วยกระดูกควายหรือไม้ แต่งหน้าด้วยไข่แดงต้มสุกขยี้กับสารส้มปั่น ใช้ทาให้แก้มแดง แป้งแต่งหน้าทำด้วยขมิ้นตำกับเม็ดละหุ่ง นิยมกินหมากเพื่อให้ฟันดำ เสื้อที่ใช้ในงานสำคัญเป็นเสื้อคอปิด แขนทรงกระบอกไม่เข้าเอวปล่อยชายยาวลงมา นิยมทั้งผ้าฝ้ายและไหมสีดำ ยกเว้นในงานแต่งงานซึ่งเป็นงานมงคลจะใช้เสื้อสีสด ที่سابเสื้อตลอดแนวตั้งแต่คอลงมาถึงขอบเสื้อที่เอว ขลิบด้วยผ้าสีแดงประดับด้วยกระดุมเงิน มีสองชนิดคือ ชนิดเล็กติดอยู่ใต้วง กับชนิดใหญ่ห้อยลงมาเป็นรูปคล้ายจอนหู กำไลมือและเท้าเป็นเงินเกลี้ยงกลม นิยมใส่แหวนทุกนิ้วยกเว้นหัวแม่มือและใส่นิ้วละหลายวง สะพายย่ามเล็กพื้นสีดำลายจก นุ่งผ้าไหมมัดหมี่ มีลายตีนจกยาวกรอมเท้า

สำหรับผู้ชายตัดผมทรงมหาดไทย ใส่ น้ำมันและ เครื่องสำอางเหมือนผู้หญิง ใส่เสื้อผ้าปานคอกลมแขนสามส่วนนุ่งผ้ามัดหมี่แบบนุ่งเกี้ยวหรืออ่าว ใช้เข็มขัดเงินคาดทับด้วยผ้าขาวผ้าไหม ใส่ต่างหูข้างซ้ายข้างเดียวเป็นรูปใบโพธิ์สามใบหรือมากกว่านั้น ใส่แหวนเกลี้ยง (อวบ สาณะเสน :๑๗๖) ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับคำบอกเล่าของชาวบ้านทับคล้าย ที่เล่าว่าการแต่งกายของชาวลาวเมื่อครั้งอดีตว่า ผ้าชิ้นที่นุ่งจะมีสองพื้น พื้นซับข้างในจะเป็นผ้าสีขาว พื้นข้างนอกเป็นผ้าชิ้นหมี่ดำ ผ้าชิ้นไหม พื้นข้างนอกจะไม่ค่อยซักเพราะกลัวสีตก เวลานุ่งตีนชิ้นข้างนอกสีแดง ช้อนข้างในสีขาวนุ่งให้ออกมาหน่อยจะสวย สะพายถุงย่ามไปเที่ยวงาน(วัด) ใส่เสื้อสีดำ แขนกระบอกผ่าอกติดกระดุมเงิน เก้าผมมวยหรือตัดทรงดอกกระท่อม (เพชร จำปีขาว,๕๕ ปี : ๓ มิ.ย.๒๕๓๖) หรือใส่เสื้อคอแล่ง(คอกระเช้า) หรือคอลูกไม้ ผ้า

สไบแพร เวลาออกไปไร่ไปนาก็จะนุ่งซิ่นฝ้าย ส่วนชาวบ้านเนินขามเล่าว่า สมัยก่อน
ในงานแต่งงานจะนุ่งซิ่นมีตีน(ตีนจก)ใส่เสื้อลูกไม้ ตอนอยู่บ้านไม่ได้ใส่เสื้อใช้ผ้าแถบ
พันตัวไปทำงานจะนุ่งชุดคำ(คราม) ส่วนผู้ชายจะใส่เสื้อคอปาน ส่วนเด็กหญิงนั้นจะนุ่ง
ผ้าซิ่นธรรมดาไม่มีหัวและตีนซิ่น หรืออาจมีก็ได้ นุ่งเป็นไหมหรือฝ้ายแล้วแต่คนชอบ
(เชียงใหม่ , ๗๐ ปี : ๓ พ.ค. ๒๕๓๖)

๖.๓ ผ้าซิ่นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวลาว

ในบรรดาผ้าชนิดต่าง ๆ ที่สรรค์สร้างโดยสตรีชาวลาวแล้วไม่มีผ้าชนิดใดที่จะโดดเด่นเท่ากับผ้าซิ่น โดยเฉพาะผ้าซิ่นมัดหมี่ต่อด้วยตีนจกนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้าน ผ้าซิ่นใหม่มัดหมี่ต่อดั้นจกนั้นเปรียบเสมือนตัวแทนแห่งความสดใสในชีวิตของวัยสาว เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเพียบพร้อมของคุณสมบัติอันดีงามของหญิงสาวที่พึงมีในความคาดหวังของสังคม

"ความเป็นผู้หญิงไม่ได้ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ สิ่งจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจก็คือกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างความเป็นผู้หญิงขึ้นมา ทั้งในระดับรูปลักษณ์ทางร่างกายและจิตใจ ตลอดชีวิตของผู้หญิงการอบรมเลี้ยงดูตั้งแต่วัยเด็กเล็ก การกำหนดบทบาทโดยถือเพศเป็นปัจจัยกำหนด ความสัมพันธ์กับพ่อแม่ล้วนแต่เป็นกลไกที่ปลูกฝังความเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น (เดอ โบวัวร์ เบนินิสต์ อังในอมรา พงศาพิชญ์ ๒๕๒๙, ๑๑)

ระบบโครงสร้างสังคมของชาวลาวนั้นเป็นการสืบสายตระกูลทางฝ่ายแม่ (matrilineal) เป็นส่วนใหญ่ การตั้งถิ่นฐานภายหลังแต่งงานผู้ชายส่วนใหญ่จะเป็นฝ่ายย้ายเข้ามาอาศัยอยู่บ้านฝ่ายหญิง (matrilocal) ด้วยเหตุนี้เองผู้หญิงจึงมีโอกาสได้รับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตสตรีชาวลาวในสมัยโบราณ สตรีชาวลาวจึงได้รับการอบรมฝึกหัดการทอผ้ามาตั้งแต่เด็ก ๆ

คำบอกเล่าของช่างทอผ้าผู้เชี่ยวชาญในหมู่บ้านจึงมักจะเล่าถึงการหัดทอผ้าที่คล้ายคลึงกันว่า

"ทอผ้ามาตั้งแต่อายุ ๑๖-๑๗ แม่เป็นคนสอน"

๖.๕ ผ้าขึ้นบ้านทศพคล้าย

ที่ตั้ง

บ้านทศพคล้ายตั้งอยู่ในเขตตำบลทศพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ตำบลทศพหลวงมีแนวเขตติดต่อกับอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรีและอยู่ห่างจากอำเภอด่านช้างตามแนวถนนสายอุทอง - บ้านไร่ ประมาณ ๒๙ กิโลเมตร และตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดอุทัยธานีประมาณ ๘๐ กิโลเมตร

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาของพัชนีบุลย์ เจริญผิว นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีพ.ศ.๒๕๓๕ พบว่าชาวบ้านหลายคนได้รับการบอกเล่าสืบต่อกันมาว่าแต่เดิมบรรพบุรุษของพวกเขาเป็นคนลาว ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ แต่ได้อพยพหนีศึกสงครามมายังประเทศไทยเมื่อครั้งเวียงจันทน์ถูกตีแตก (พ่อเผ่าทอง จันทร อายุ ๘๗ ปี และพ่อเผ่าพรหมมา อายุ ๘๘ ปี , สัมภาษณ์)

จนถึงกับมีการนำเอาเหตุการณ์นี้มาแต่งเป็นกลอนบอกเล่าสืบต่อกันมาว่า

"เวียงจันทน์ฮ้าง สาวนางอย่าพ้าวหน่าย
มันจะโป้ปัดหล้า แต่งช่วงน่วยป้าย"

อันมีความหมายว่า " ถึงเวียงจันทน์จะร้างไป เจ้า (สาวนาง) ก็อย่าเพิ่งหน่ายหนีเปลี่ยนใจเพราะว่ามันก็เหมือนกับแต่งช้างลูกปลายเถาที่จะโตใหญ่ในตอนที่ท้าย" (แสน จันทร , ๒๕๓๓: ๕๔ ปี) และจากคำบอกเล่าของผู้เผ่าหลายคนใน

หมู่บ้านพบว่าในการอพยพเดินทางของปู่ย่าตายายนั้น . . . ต้องเอาปลอกแขน (กำไล
ข้อมือที่ทำด้วยเงิน) แลกข้าวกินมาตามทาง . . . หาชุดหัวมันหั่วกลอยมาต้มปน
ข้าวพอได้กิน . . ." (บิน เฟิงอู่, ๒๕๓๓: ๖๕ ปี)

เมื่อนำเอาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าของคนในหมู่บ้าน
ทำให้สามารถประเมินถึงช่วงเวลาการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่นี้ได้ประมาณ ๑๘๐
ปี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ - ๒๕๓๔) โดยมีการตั้งบ้านเรือนครั้งแรกที่บริเวณลำ
ห้วยกระเสี้ยว ซึ่งในระยะแรกมีเพียง ๓-๔ ครัวเรือนเท่านั้น ต่อมาเมื่อ
ชุมชนขยายตัวจึงมีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรและมีการสร้างวัดในหมู่บ้านขึ้น

ต่อมาเมื่อหมู่บ้านอายุได้ประมาณ ๘๐ ปี ได้เกิดโรคฝีดาษระบาดขึ้น ผู้
คนล้มตายลงเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงพากันอพยพขึ้นทางเหนือตามลำ
ห้วยไปตั้งชุมชนใหม่อยู่ห่างจากชุมชนเดิมประมาณ ๑ กิโลเมตร และเรียกชุมชนใหม่
แห่งนี้ว่า "บ้านใหม่" และเรียกชุมชนเก่าว่า "บ้านเก่า" การอพยพไปตั้งบ้าน
เรือนในบริเวณใหม่ในครั้งแรกตั้งอยู่บริเวณสองฝั่งของลำห้วยกระเสี้ยว เนื่องจาก
ทางฝั่งตะวันตกของลำห้วยกระเสี้ยวมีบ้านเรือนตั้งอยู่หนาแน่นกว่า ทำให้เรียกกลุ่ม
บ้านนี้ว่า "บ้านใหญ่" ส่วนบริเวณฝั่งตะวันออกนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและมีที่ราบทำ
นาบ้าง จึงได้ชื่อว่า "บ้านทุ่งนา" ในขณะเดียวกันทางราชการเรียกกลุ่มบ้านทั้ง
สองกลุ่มรวมกันว่า บ้านทัพคล้าย

ผ้าขึ้นบ้านทศพลายมีโครงสร้างอันเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นคือ ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ * ส่วนคือ ส่วนหัวขึ้นที่ทำจากผ้าฝ้ายสีแดงทอลายรี้วสีเหลือง สำหรับส่วนตัวขึ้นซึ่งนิยมทอด้วยเทคนิคการมัดหมี่เป็นหลัก มีการใช้เทคนิคการจิดบ้าง ส่วนตีนขึ้นนั้นนิยมการจกเป็นสำคัญ นิยมใช้สีแดงเป็นสีพื้น ทำให้ภาพรวมของขึ้นบ้านทศพลายออกไปทางสีแดงมากกว่าสีอื่น ๆ ยกเว้นผ้าขึ้นที่ทอด้วยฝ้ายก็จะเปลี่ยนเป็นสีครามหรือน้ำเงินเข้มแทน ซึ่งน่าจะ เป็นผลมาจากฝ้ายนั้นย้อมด้วยครามจะกินสีได้ดีกว่าสีอื่น ๆ ในทางกลับกันไหมนั้นเมื่อย้อมด้วยสีครั่ง(สีแดง) ก็จะทำให้สีแดงสีสวยงามมากกว่าฝ้าย

สำหรับผ้าขึ้นบ้านทศพลายนั้นมีชื่อเรียกตามลักษณะของลวดลาย และเทคนิคการทอ ได้แก่

- หมี่โลด หมายถึง ผ้าขึ้นที่มัดหมี่ด้วยลายนาครหรือลายอื่น ๆ ตลอดทั้งผืนโดยไม่มีเทคนิคอื่น ๆ มากัน
- หมี่ด่าน หมายถึง ผ้าขึ้นที่มัดหมี่ตลอดทั้งผืน โดยไม่มีเทคนิคอื่น ๆ มากันเช่นกัน ต่างกันตรงที่หมี่ด่านนั้นมัดหมี่ด้วยลายขอเท่านั้น
- หมี่ตา หมายถึง ผ้าขึ้นที่ใช้เทคนิคการมัดหมี่ผสมกับการจิดเป็นลายขนานคั่นเป็นริ้วขนานกับลำตัว

อย่างไรก็ตาม ในบางครั้งช่างทออาจจะ เรียกชื่อผ้าขึ้นตรงลวดลายที่มัดหมี่บนตัวขึ้น อาทิเช่น ถ้ามัดหมี่บนตัวขึ้นด้วยลายนาครก็จะเรียกว่า "หมี่นาคร" หรือมัดหมี่ด้วยลายกาบก็เรียกชื่อนั้นว่า "หมี่กาบ" เป็นต้น จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ส่วนตีนจก

* ในบางครั้งอาจจะ ไม่มีการต่อส่วนหัวขึ้นถ้าผู้นุ่งมีรูปร่างที่ไม่สูงมากนัก

นั้นจะมีชื่อลายเช่นเดียวกัน แต่ไม่ปรากฏว่าช่างทอผ้าลายเรียกชื่อผ้าขึ้นตามลายบน ส่วนตีนขึ้นแต่อย่างไร

ส่วนตีนขึ้นกว้างประมาณ ๓๐-๔๐ เซนติเมตร ประกอบด้วยลายหลักซึ่งจะมีขนาดใหญ่อยู่ส่วนกลางมองเห็นเด่นชัด ด้านบนและด้านล่างเป็นแถวของลายประกอบแถวเล็ก ๆ ราว ๔-๕ แถว ความกว้างของส่วนที่จกลดลายส่วนใหญ่ไม่ถึงครึ่งหนึ่งของส่วนตีนขึ้น ยิ่งเป็นขึ้นของผู้สูงอายุลดลายจะยิ่งแคบ และ เรียบง่ายมากยิ่งขึ้นเท่านั้น ทำให้เวลาสวมใส่ลดลายจะอยู่บริเวณหัวเข่าล่างลงมาเป็นพื้นสีแดง โทนสีของลดลายเน้นสีเหลืองเป็นสำคัญทำให้มองดูแล้วสว่างตา สีอื่น ๆ ที่นำมาประกอบได้แก่ สีเขียว สีขาว สีดำ เป็นต้น จากการสอบถามช่างทอผ้าในหมู่บ้านพบว่าสีที่ใช้ในการย้อมเส้นด้ายนั้นได้ใช้สีเคมีย้อมมานานแล้ว มีทั้งที่มีพ่อค้านำมาขายในหมู่บ้านและไปซื้อเองจากตลาดบ้านไร่ ส่วนการย้อมด้วยสีธรรมชาติในสมัยโบราณนั้น ได้แก่ สีแดงซึ่งได้มาจากครั่ง สีเหลืองจากขมิ้น สีดำจากใบคราม นั้นได้หายไปจากขั้นตอนการทอผ้าของชาวบ้านนานแล้ว เพราะเหตุว่าการย้อมด้วยสีธรรมชาติมีกรรมวิธีที่ซับซ้อน ประกอบกับในปัจจุบันวัตถุดิบที่จะใช้ทำสีย้อมผ้าหายากยิ่งขึ้นทุกวัน จึงทำให้สีธรรมชาติไม่ได้รับความนิยมจากช่างทอผ้าในปัจจุบัน

รูปแบบของลวดลาย

ในปัจจุบันลวดลายบนผ้าขึ้นบ้านทศคล้าย โดยเฉพาะลวดลายบริเวณ ตีนชื่อนั้นเกือบจะกลายเป็นตำนานของคนรุ่นก่อนไปแล้ว เพราะในปัจจุบันแทบจะไม่มี การทอตีนจกกันเลยในหมู่บ้านแห่งนี้ จึงทำให้บางลวดลายแม้แต่เจ้าของผ้าเองก็ไม่มีรู้ จักชื่อลาย จะมีก็แต่ผู้เฒ่าผู้แก่อายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเท่านั้นที่ยังรู้จักชื่อลายแบบต่าง ๆ อยู่ จึงคาดว่าเมื่อหมดคนรุ่นนี้ไปแล้วในหมู่บ้านทศคล้ายอาจจะไม่มีคนที่รู้จักชื่อลวดลายบน ตีนชื่อนี้อีกเลยก็เป็นได้

จากการสอบถามช่างทอผ้าไม่มีใครตอบได้ว่าในอดีตมีทอกันทั้งหมดกี่ลวด ลายหรืออาจจะ เป็นเพราะลวดลายตีนจกของที่มีความหลากหลายมากกว่าที่อื่น ๆ จึง ไม่สามารถตอบได้ว่ามีทอกันทั้งหมดกี่ลาย แต่เท่าที่สอบถามและสำรวจพบมีดังนี้

ลายหลัก ประกอบด้วย

- ลายขอช้อนดอกกาบ
- ลายกาบสาม
- ลายขอกำปั่น
- ลายเอี้ยลัดช้อนตัวนก
- ลายดอกกร่าง
- ลายตะแหลว
- ลายนาคหัวโล้น
- ลายดอกขอช้อนขอระมิง

ลายประกอบ ประกอบด้วย ลายสร้อยสา ลายดอกเจียง ลายขอ สามตัว ลายตัวนก ลายตัวหงส์ ลายบัวเคือ(เคือ) ลายเอี้ยสี่และลายอ้อแอ้

๖.๕ ผ้าขึ้นบ้านทัพหลวง

บ้านทัพหลวง ต.ทัพหลวง อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี เป็นหมู่บ้านชาวลาวที่ตั้งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านทัพคล้ายมากที่สุด คืออยู่ห่างกันเพียง ๓ กิโลเมตร เท่านั้น แต่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านต่างยืนยันว่าเป็นลาวละคนกลุ่มกัน ชาวบ้านทัพคล้ายจะเรียกชาวทัพหลวงว่า "ลาวกา" ซึ่งหมายถึง คนที่พูดเสียงดังเหมือนกา แต่ชาวทัพหลวงเรียกตัวเองว่า "ลาวเวียง" ที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ บ้านทัพหลวงเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ก่อนข้างมีฐานะดีกว่าชาวทัพคล้าย ยังคงมีการทอผ้ากันบ้างในบางครอบครัว แต่ส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่นกันหมดแล้ว มีการเลี้ยงไหมพันธุ์เกษตรกรที่ทางการเข้ามาส่งเสริมเป็นรายได้เสริมของครอบครัว เลี้ยงกันปีละ ๑ ครั้ง ๆ ละ ๓-๔ เดือน ไหมชนิดนี้ให้ใยสีขาว ซึ่งชาวบ้านไม่นิยมนำมาทอผ้าพื้นบ้าน โดยให้เหตุผลว่าไม่กินสี ย้อมแล้วสีออกมาไม่สวย ส่วนไหมแบบพื้นบ้านที่ให้เส้นใยสีเหลืองนั้นไม่มีการเลี้ยงนานแล้ว

สำหรับผ้าขึ้นทัพหลวงนั้นมีการแบ่งชนิดของผ้าขึ้นมัดหมี่ออกเป็น ๒ ชนิด เช่นเดียวกันกับผ้าขึ้นบ้านทัพคล้ายคือ

๑. ขึ้นหมี่ลวด หมายถึง ขึ้นที่ทอแบบธรรมดาไปทั้งผืนโดยไม่มีเทคนิคอื่นมาคั่น
๒. ขึ้นหมี่ตา หมายถึง ขึ้นที่ทอคั่นด้วยเทคนิคอื่น ๆ สลับกับลายมัดหมี่ เช่นการจิดและการทอเป็นริ้ว ๆ สำหรับขึ้นหมี่ตานี้มีการแบ่งย่อยตามลักษณะของริ้วที่คั่นด้วยได้แก่ ขึ้นหมี่ตาใหญ่ หมายถึง ขึ้นที่ทอคั่นด้วยเทคนิคการจิดที่ขนาดริ้วของลายจิดขนาดใหญ่ ขึ้นหมี่ตาน้อย หมายถึง ที่คั่นด้วยริ้วลายธรรมดาไม่ได้ยกจิด

ผ้าขึ้นทัพหลวงนั้นมีสีที่หลากหลายมากกว่าหมู่บ้านอื่น คือ มีสีแดง สีบานเย็น สีเขียว ส่วนลวดลายจะเน้นสีเขียวมากเป็นพิเศษ แต่ส่วนตีนขึ้นยังคงเน้นสีแดงเช่นกัน ส่วนลวดลายก็นิยมสีแดง สีเขียว สีดำ และสีขาว

รูปแบบของลวดลาย

ลวดลายของตึนจกบ้านทัพหลวงนั้นมีความหลากหลาย มีบางลวดลายที่ไม่มีปรากฏในหมู่บ้านอื่น ๆ ได้แก่ ลายแจ้วหมา (ลายแจ้วหมา) ลายแจ้วหมาชุก (ลายเคี้ยวหมาชุก) ลายปีกแมงเหยียง เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นลายที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตจริงมากกว่าเป็นลายที่เกิดจากจินตนาการ แม้ว่าลายอื่น ๆ ที่มีลักษณะเหมือนกับลายที่ปรากฏในหมู่บ้านอื่น ๆ แล้วก็เรียกชื่อลายไม่เหมือนกัน เช่น ลายปีกแมงเหยียง นั้น หมู่บ้านอื่น ๆ จะเรียกลายดอกเหยียง เป็นต้น ลายที่พบในหมู่บ้านทัพหลวง นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีลายม้า ลายขอสามนิ้ว ลายสร้อยสา ลายปีกไก่ ลายอ้อแอ้ ลายเอี้ยดอกดาว ลายขอกำ ลายเอี้ย และลายกาบ

๖.๖ ผ้าขึ้นบ้านเนินขาม

บ้านเนินขามตั้งอยู่ในเขตตำบลเนินขาม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยอพยพเข้าไปตั้งบ้านเรือนครั้งแรกที่บ้านโค่ง บ้านขาม อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี ในปัจจุบัน การอพยพครั้งแรกมาจากอุทุมพรนั้นมีประมาณ ๓๐-๔๐ ครัวเรือน เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหนองแห้ว ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตหมู่ที่ ๓ ตำบลเนินขาม เมื่ออยู่ได้สักระยะเกิดไฟไหม้วัดเลยมาสร้างวัดใหม่คือวัดเนินขามในปัจจุบัน บ้านเนินขามเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดา ๔ หมู่บ้านที่ทำกรวิจัย และพบว่าเป็นหมู่บ้านที่ยังมีการทอผ้ากันมากที่สุด จุดที่เป็นแหล่งทอผ้าอยู่ที่ส่วนหมู่บ้าน เดิมก่อนที่จะมีการขยายขนาดของหมู่บ้านออกไปตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น โดยดูจากรูปแบบของที่เรือนที่ยังคงเป็นไม้อย่างง่าย ๆ ใต้ถุนสูง สำหรับทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันซึ่งแตกต่างจากบ้านที่ขยายออกไปใหม่อย่างเห็นได้ชัด คือบ้านใหม่จะปลูกแบบสมัยใหม่ก่อด้วยคอนกรีตไม่มีใต้ถุน

การทอผ้าของที่นี่ จัดได้ว่าสามารถทำรายได้ให้กับครอบครัวมากทีเดียว กล่าวคือไม่ต่ำกว่าเดือนละ ๓,๐๐๐ บาท ช่างทอผ้าคนสำคัญของบ้านเนินขามเล่าว่า เมื่อก่อนมีทอกันไม่กี่ครัวเรือน แต่เมื่อชาวบ้านเห็นว่าการทอผ้ามีรายได้ดีจึงทำให้มีผู้สนใจกันมากขึ้น การทอผ้าของชาวบ้านเนินขามในปัจจุบันเป็นการทอผ้าเชิงพาณิชย์กันมากกว่าทอเพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวัน ผู้สนใจสามารถเลือกลาย เลือกสี หรือนำลายมาจากที่อื่นมาสั่งทอที่นี่ได้ (น้อย พุ่มจำปา, อายุ ๖๐ ปี)

ผ้าขึ้นมัดหมี่ต่อตีนจกบ้านเนินขามมีลักษณะคล้ายคลึงกับหมู่บ้านอื่น คือนิยมใช้สีแดงเข้มเป็นสีพื้น ส่วนลวดลายนั้นนิยมใช้ สีเขียว สีดำ สีเหลือง สีขาว โครงสร้างของผืนขึ้นประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ

- ส่วนหัวขึ้น ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายทอเป็นลายริ้วขนานลำตัวซึ่งในบางครั้งผ้าขึ้นบางผืนก็ไม่มีการต่อหัวขึ้น ซึ่งผู้เป็นเจ้าของผ้าบอกว่าการต่อหรือไม่ต่อนั้นขึ้นอยู่กับความสูงของผู้สวมใส่ ถ้าผู้นุ่งเป็นคนสูงนุ่งผ้าแล้ว "มันเงิน" (สั้น) ก็จะต่อหัวขึ้นเพิ่มความยาว แต่ถ้าผู้นุ่งเตี้ยก็ไม่จำเป็นต้องต่อหัวขึ้น โดยทั่วไปการต่อหัวขึ้นนั้นนอกจากจะเพื่อเพิ่มความยาวให้กับผ้าขึ้นและเพิ่มความกระชับเวลานุ่งแล้ว ยังเป็นส่วนที่ใช้เพื่อความสวยงามอีกด้วยโดยผู้นุ่งจะดึงชายพกออกมามาก ๆ

- ส่วนตัวขึ้นนิยมใช้สีแดงเป็นสีพื้นโดยจะมีกรรมวิธีการทำคือมัดส่วนที่ทำลวดลายไว้ก่อนแล้วนำไปย้อมด้วยสีแดง แล้วแกะส่วนที่มัดออก ส่วนลวดลายนั้นจะใช้สีอะไรนั้น ช่างจะใช้เทคนิค "การแฉะ" ซึ่งก็คือการใช้ไม้ซุงน้ำสีมาถู ๆ ส่วนที่จะเป็นลวดลาย โดยไม่ต้องมัดย้อม กันหลาย ๆ หน

- ส่วนตีนขึ้น ทำจากผ้าฝ้าย ส่วนที่จกลวดลายอาจจะมีการใช้ไหมผสมบ้างแต่ส่วนใหญ่จะเป็นฝ้ายนิยมใช้สีเหลืองเป็นหลักลวดลายค่อนข้างใหญ่ บางผืนอาจจะมีขนาดของผืนขึ้นกว้างมาก ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ขึ้นตีนใหญ่ ผู้ให้ข้อมูลบอกว่าการทำตีนเล็กตีนใหญ่นั้นขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละบุคคล หรือขึ้นอยู่กับความนิยมของแต่ละสมัยด้วย

ขึ้นมัดหมี่ตีนจกบ้านเนินขาม สามารถจัดแบ่งได้เป็น ๒ แบบใหญ่ตามลักษณะของเทคนิคการทอคือ

๑. ขึ้นหมี่ลวด หมายถึง ผ้าขึ้นที่ทอโดยใช้เทคนิคการทอแบบธรรมดาต่อเนื่องกันไปโดยไม่มีเทคนิคอื่นมาคั่น ทำให้ลายมัดหมี่ที่เกิดขึ้นเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

๒. ขึ้นหมี่ตา หมายถึง ผ้าขึ้นที่ทอโดยใช้เทคนิคอื่นเข้ามาแทรกระหว่างลายมัดหมี่ อาจจะเป็นการใช้เทคนิคการขีดหรือการทอคั่นธรรมดาทำให้เกิดลายริ้วขนานกับลำตัวและถ้าหากคั่นด้วยการขีด ขึ้นหมี่ตาผืนนั้นก็จะเรียกว่า "ขึ้นหมี่ตาลับขีด"

อย่างไรก็ดีนอกจากจะเรียกชื่อผ้าขึ้นตามเทคนิคการทอแล้ว ยังเรียกชื่อตามลวดลายที่ทำด้วยเช่น หมี่ตะเกา หมายถึง ชินที่มีดหมี่ด้วยลายตะเกา (สำเกา) หมี่บานกระจก หมายถึง ชินที่มีดหมี่ด้วยลายบานกระจก เป็นต้น ซึ่งเท่าที่พบมีชินลายต่าง ๆ คือ หมี่ขอเคียบ หมี่นวก หมี่ขอใหญ่ หมี่ขอโตงเตง หมี่ขอ หมี่โคมเหลือง หมี่ขอสองลำ และหมี่ขอลวง

ลวดลายตีนจก ประกอบด้วยลายหลักซึ่งมีขนาดความกว้างมากกว่าลายอื่น ๆ นิยมสร้างรูปแบบของลวดลายออกมาในรูปของรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดหรือลายพันปลา ซึ่งดูเหมือนว่าส่วนลายหลักนั้นจะเป็นส่วนที่ช่างที่ทอได้คิดประดิษฐ์ขึ้นเองและถ่ายทอดกันภายในครอบครัว ทำให้ในบางครั้งเมื่อผู้ประดิษฐ์ลวดลายเสียชีวิตลง จึงไม่มีผู้ใดทราบชื่อลายนั้นอีกเลย ส่วนลายประกอบนั้นส่วนใหญ่จะมีลักษณะลายที่คล้ายคลึงกัน รูปแบบของลวดลายส่วนใหญ่เป็นลายที่ได้จากธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว ของช่างทอมากกว่าลายที่เกิดจากจินตนาการ ซึ่งได้แก่ ลายดอกแก้ว ลายเพ็ญถั่ว (ถั่วที่แตกเป็น ๒ ซีก) ลายดอกดาว ลายช่อดอกชัง ลายม้า ลายพันปลา ลายแมวนอนทาน ลายเอี้ยแมงดา เป็นต้น ส่วนลายที่เป็นสัตว์ในจินตนาการมีเพียงลายเดียวคือ ลายนาค

๖.๗ ผ้าขึ้นบ้านกุดจอก

บ้านกุดจอก ตั้งอยู่ในเขตตำบลกุดจอก อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท บ้านกุดจอกเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กกว่าหล้าคาเรือ่น ได้มีการโยกย้ายครอบครัวไปอยู่ที่อื่น ๆ เป็นจำนวนมาก เพราะมีประชากรเพิ่มขึ้นทำให้พื้นที่ทำกินมีไม่เพียงพอจึงมีคนส่วนหนึ่งต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น สำหรับบ้านกุดจอกนี้เป็นหมู่บ้านดั้งเดิมตั้งแต่บรรพบุรุษอพยพจากเขากระฉิวในเขตจังหวัดกาญจนบุรี (พิบูล จันทรศรี, ๕๐ ปี ๓ ก.ค. ๓๖) ชาวบ้านกุดจอกเป็นชาวลาวเพียงกลุ่มเดียวที่ยอมรับว่าตัวเองเป็น "ลาวครึ่ง" สำเนียงการพูดของชาวบ้านกุดจอกนั้นใกล้เคียงกับชาวลาวในหมู่บ้านอื่น ๆ แต่จะพิเศษแตกต่างไปจากลาวในหมู่บ้านอื่น ก็คือ ตรงที่ชาวบ้านกุดจอกมักจะมีคำลงท้ายประโยคว่า "กอสิ้า" อันหมายถึง ได้ไหม ได้รีเปล่า ? ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้สูงอายุในหมู่บ้านกุดจอกแห่งนี้สามารถพูดภาษาไทยภาคกลางได้อย่างชัดเจน เช่นคุณลุงทองดี จันทรที่ อายุ ๘๔ ปี และคุณยายสียา จันทรที่ อายุ ๘๑ ปี ที่พูดคุยด้วยภาษาไทยภาคกลางได้อย่างชัดเจนโดยไม่รู้สึกอายในขณะที่ยังอีก ๓ หมู่บ้านนั้น ผู้สูงอายุที่มีอายุ ๖๐ ปี ขึ้นไปไม่สามารถพูดได้ แม้แต่เด็กรุ่นใหม่ที่เกิดโตในหมู่บ้าน ไม่มีโอกาสไปทำงานนอกหมู่บ้านก็ยังไม่รู้สึกระคายอายที่จะต้องพูดภาษาไทยภาคกลางกับผู้วิจัย

ผ้าขึ้นมัดหมี่ตีนจกแบบโบราณของสตรีบ้านกุดจอกมีโครงสร้างของขึ้นประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วนคือ

๑. ส่วนหัวขึ้น
๒. ส่วนตัวขึ้น
๓. ส่วนตีนขึ้น

ส่วนหัวขึ้น นั้นทอด้วยผ้าฝ้ายเพื่อความกระชับในตอนนุ่งนิยมทอเป็นลายรีวขนานกับลำตัวสลับด้วยลายจิต

ส่วนตัวขึ้น นิยมมัดหมี่สีแดงเป็นสีพื้น ย้อมส่วนลวดลายด้วยสีเขียว ดำ และ เหลือง

ส่วนตีนขึ้น มีขนาดความกว้างประมาณ ๓๐ ซม. หรือมากกว่านั้น ส่วนที่จกลวดลายอยู่บริเวณส่วนบนของส่วนตีนขึ้น นิยมใช้สีเหลืองเป็นสีหลักในการทำลวดลายนอกนั้นก็ใช้สีดำ เขียว ขาว ประกอบ ส่วนลายหลักอาจจะมีความกว้างมาก ทำให้มีลายขนาดใหญ่ดูโดดเด่นมาก มีแถวประกอบเล็ก ๆ เพียง ๓-๔ แถวเท่านั้น ส่วนปลายขึ้นเป็นผ้าพื้นสีแดงมีความกว้างมากกว่าครึ่งหนึ่งของส่วนตีนขึ้น ผ้าขึ้นมัดหมี่ตีนจกบ้านกุคจอก จะมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเองอย่างเด่นชัดคือ ผืนขึ้นนิยมใช้สีแดงสดใส เมื่อมองโดยรวมแล้วจะเห็นเป็นผ้าพื้นสีแดง แม้ว่าจริง ๆ แล้วผ้าผืนนั้นมีสีอื่นด้วยก็ตามที่ นิยมลวดลายที่มีขนาดใหญ่ หากดูจากเทคนิคการทอส่วนตัวขึ้นสามารถแบ่งผ้าขึ้นบ้านกุคจอกได้ ๒ แบบคือ

๑. ผ้าขึ้นที่ทอด้วยเทคนิคมัดหมี่แต่เพียงอย่างเดียวไม่มีเทคนิคอื่นมาผสมด้วย ซึ่งได้แก่ หมี่ลวง หมี่หลวง หมี่ตะเภา (สำเภา)

๒. ผ้าขึ้นที่ทอด้วยเทคนิคการมัดหมี่แล้วทอด้วยเทคนิคการจิตเป็นรีวสลับกับลายมัดหมี่ในแนวขนานกับลำตัว ชาวกุคจอกเรียกขึ้นชนิดนี้ว่า "หมี่ตา" เช่นกับบ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวงและบ้านเนินขาม

ขึ้นหมี่ลวงหรือหมี่ล้วง คือ ผ้าขึ้นที่อาจมัดหมี่ด้วยลายขอ หายโหง(หงส์) หรือลายอื่น ๆ ก็ได้ไม่มีการจิตสลับ ลายจะเล็กกว่าหมี่หลวง ซึ่งบางครั้งอาจจะเรียกชื่อขึ้นตามลายที่มัด เช่น หมี่ที่มัดด้วยลายโหง (หงส์) จะเรียกว่า หมี่โหง หรือ ถ้ามัดด้วยลายขอจะเรียกว่า หมี่ขอ เป็นต้น

หมี่หลวง คือ ชิ่นที่มีลวดลายที่มีขนาดใหญ่ จัดได้ว่าเป็นรูปแบบของลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าชิ่นกูดจอกเลยที่เดียว

ชิ่นตะเภา ซึ่งชาวกูดจอกบอกว่า หมายถึง เรือสำเภา ลักษณะเด่นของหมี่ตะเภาคือจะทำลวดลายคล้ายเครื่องหมายบวก (+) ต่อยาวเป็นแถวยาวตลอดทั้งผืน ข้างในเครื่องหมายบวกบรรจุด้วยลายขอและลายเล็ก รูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด หมี่ตะเภาเป็นชิ่นอีกชนิดหนึ่งที่โดดเด่นแตกต่างจากชิ่นที่อื่น ๆ

ลวดลายตีนจก นิยมใช้ผ้าฝ้ายย้อมสีแดงเป็นพื้น มีทั้งไหมและฝ้ายสำหรับจกลวดลาย โครงสร้างลวดลายโดยรวมของชิ่นมัดหมี่ตีนจกบ้านกูดจอก นิยมทำลวดลายเป็นสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดและลายหยักฟันปลาขนาดใหญ่ ยิ่งชิ่นมีอายุมากเท่าไรลวดลายหลักก็จะยิ่งขนาดใหญ่ขึ้นเท่านั้น ในทางกลับกัน ชิ่นที่มีอายุน้อยขนาดของลวดลายจะเล็กตามไปด้วย สำหรับลวดลายนั้นนิยมทอลาย คือ ลายขอระฆัง ขอระฆังสร้อย ขอสองชั้น ลายโหง ลายอ้อแอ้ ลายดอกน้อย ลายขอช้อนดอกกาบ ลายดอกแก้ว ลายพัวดอกฮ้าง(พุ่มดอกฝรั่ง) ลายขอสามไม้ ลายขอกะเบี้ยว ลายขอกำมปู ลายกาบเนินแดง เป็นต้น

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ตีนชิ่นบ้านกูดจอกจะนิยมทอให้ตีนชิ่นมาบรรจบกันพอดี ไม่มีการนำผ้ามาต่ออีกชิ่นเหมือนชิ่นของที่อื่น

จากการที่ได้ทำการศึกษาลักษณะผ้าขึ้นของชุมชนชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้านพบว่าลักษณะของผ้าขึ้นของสตรีชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้าน มีความคล้ายคลึงกันมาก ซึ่งถ้าเป็นผู้ที่ไม่คุ้นเคยหรือเป็นเจ้าของวัฒนธรรมแล้วแทบจะแยกไม่ออกว่าผ้าลักษณะแบบใดเป็นของสตรีชาวลาวบ้านใด ลักษณะร่วมที่สำคัญของผ้าขึ้นชาวลาวกลุ่มนี้ได้แก่

๑. โครงสร้างของผ้าขึ้นแบ่งออกได้ ๓ ส่วน คือ ส่วนหัวขึ้น ส่วนตัวขึ้น และส่วนตีนขึ้น ซึ่งถ้าเป็นลักษณะของขึ้นแบบดั้งเดิมแล้วทั้ง ๓ ส่วน จะทอแยกออกจากกันเมื่อเสร็จจึงนำมาเย็บต่อกันอีกทีหนึ่ง

๒. ทั้ง ๔ หมู่บ้านจะมีขึ้นสำคัญ ๒ ชนิดคือ ขึ้นที่เรียกว่าขึ้นหมี่ลวดหรือโลด อันหมายถึง ผ้าขึ้นที่ใช้เทคนิคการมัดหมี่เพียงอย่างเดียวทอส่วนตัวขึ้น และขึ้นหมี่ตา หมายถึงผ้าขึ้นที่ใช้เทคนิคมัดหมี่มัดลวดลายส่วนตัวขึ้นแล้วทอสลับเป็นริ้วขนานลำตัวด้วยเทคนิคการจิดหรือการทอธรรมดา

๓. ทั้ง ๔ หมู่บ้านใช้เทคนิคในการทอผ้าขึ้นแต่ละพื้นแบบเดียวกัน คือ การมัดหมี่และการจิด บนส่วนตัวขึ้น สำหรับส่วนตีนขึ้นนั้นใช้เทคนิคการจกเหมือนกัน ความคล้ายคลึงของลักษณะผ้าขึ้นของสตรีชาวลาวบ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวง บ้านกุดจอกและบ้านเนินขาม นั้นน่าจะ เชื่อได้ว่าชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้านได้อพยพมาจากที่เดียวกันหรืออย่างน้อยก็บริเวณที่ใกล้เคียงกัน ทำให้มีพื้นฐานของเทคนิคการทอผ้าแบบเดียวกัน แม้ว่าจากคำบอกเล่าของชาวบ้านจะพบว่าทั้ง ๔ หมู่บ้านได้มีการติดต่อกันตั้งแต่รุ่นปู่ย่า หรือในบางครั้งยังมีการแต่งงานนำสะใภ้จากหมู่บ้านอื่นเข้ามา แต่การผสมผสานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการติดต่อกันก็คงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ทั้งหมดดังนั้นความคล้ายคลึงของผ้าขึ้นจึงน่าจะเป็นเพราะอพยพมาจากที่เดียวกันมากกว่าซึ่งน่าจะเป็นเมืองเวียงจันทน์ ตามประวัติที่เล่าสืบต่อกันมา

สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผ้าชิ้นของสตรีชาวลาวยที่มีลักษณะแบบนี้มักจะถูกเรียกจากนักวิชาการที่สนใจศึกษาเรื่องผ้าว่า ผ้าชิ้นลาวครึ่งหรือลาวกา ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีชาวลาวยบ้านกุดจอกเพียงหมู่บ้านเดียวเท่านั้นที่ยอมรับว่าตัวเองเป็นลาวครึ่ง ส่วนอีก ๓ หมู่บ้านเรียกตัวเองว่า ลาวเวียง

คำว่า ลาวครึ่ง นั้นได้มีสันนิษฐานเอาไว้ว่าน่าจะเป็นผู้ที่มีถิ่นฐานเดิมบริเวณเทือกเขาภูคัง ประเทศลาวทำให้ถูกเรียกว่า ลาวคังหรือลาวครึ่ง แต่บ้างก็ว่า ในสมัยที่ชาวลาวยอพยพกันมานั้นต้องประสบกับสภาวะขาดแคลนไปเสียทุกอย่างแม้กระทั่งเครื่องมือทำมาหากิน จึงต้องเลี้ยงครึ่งสำหรับย้อมผ้าแทนเพราะไม่ต้องใช้เครื่องมืออะไร ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวไทยเรียกชาวลาวยกลุ่มนี้ว่า ลาวขี้ครึ่ง หรือลาวครึ่งในที่สุด แต่ลาวครึ่งนั้นมืออยู่จริงเช่น ลาวครึ่ง ในเขตอำเภอรุ่งทอง จ.สุพรรณบุรี (ชนัญ วงศ์วิภาค, ๒๕๓๐:๓) หรือแม้กระทั่งในเขตจังหวัดนครปฐมหรือกาญจนบุรี

แต่ดูเหมือนว่าคำว่าลาวครึ่ง ในความรู้สึกของชาวบ้าน ๓ หมู่ คือ บ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวง และบ้านเนินขาม เป็นคำที่แสดงการดูถูกที่ใช้เรียกคนอีกหมู่บ้านหนึ่งที่สำคัญการพูดต่างจากกลุ่มตน ในขณะที่ชาวบ้านกุดจอกให้เหตุผลว่าที่เรียกตัวเองว่า ลาวครึ่ง เป็นเพราะ คำลงท้ายประโยคนั้นแตกต่างไปจากชาวลาวยอีก ๓ หมู่บ้าน คือ มักจะลงท้ายประโยคว่า "กอล้า" อันหมายถึง ได้ไหม ได้รีเปล่า นั่นเอง

ในขณะที่เดียวกันคำว่า ลาวกา นั้นแทบที่จะไม่เป็นที่รู้จักของชาวบ้านเมื่อสอบถามแล้วพบว่า คำว่า ลาวกา นั้นเป็นคำพูดแสดงการดูถูกอีกฝ่ายหนึ่ง ว่าพูดเสียงดังเหมือนเสียงร้องของอีกาทำให้เรียกว่า "ลาวกา" ซึ่งมีความนัยถึงคนที่ไม่มีความรู้ ซึ่งผู้ที่ถูกเรียกว่าไม่ได้เรียกตัวเองว่าลาวกา แต่กลับเรียกว่าลาวเวียงเช่นกัน

ผลของความคล้ายคลึงของลักษณะผ้าซิ่นนี้เองทำให้ผ้าซิ่นลักษณะนี้ของทั้ง ๔ หมู่บ้านถูกเรียกว่า ผ้าซิ่นลาวครึ่ง ไปด้วย ซึ่งถ้าดูตามประวัติท้องถิ่นแล้วน่าจะเรียกว่า ผ้าซิ่นลาวเวียง มากกว่า

แต่ไม่ว่าผ้าซิ่นลักษณะนี้จะถูกเรียกจากคนภายนอกว่าอย่างไร ผ้าซิ่นของชาวลาวทั้ง ๔ หมู่บ้านก็มีลักษณะทางศิลปะอย่างเด่นชัดก็คือ ความมีอิสระของการเลือกประดิษฐ์ลวดลายของช่างทอ ดังนั้นจึงแทบจะไม่มีชิ้นใฝินใฝินใดมีการวางลำดับของลวดลายซ้ำกันเลย ซึ่งแตกต่างไปจากรูปแบบลวดลายของคนกลุ่มอื่น ๆ ที่มีรูปแบบของการทอค่อนข้างมีแบบแผน

แม้ว่าโดยภาพรวมแล้วผ้าซิ่นของ ๔ หมู่บ้านดังกล่าว จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่ในรายละเอียดแล้วแต่ละหมู่บ้านจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น การเรียกชื่อลวดลาย ที่มีรูปแบบเหมือนกันแต่เรียกชื่อต่างกัน หรือ ลวดลายบางอย่างได้รับความนิยมในหมู่บ้านหนึ่งแต่กลับไม่ปรากฏในอีกหมู่บ้านหนึ่ง เช่น หมี่ขอบานกระจกของบ้านเนินขาม หรือ หมี่ตะเภาของบ้านกุดจอก เป็นต้น และรสนิยมท้องถิ่นก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผ้าซิ่นของ ๔ หมู่บ้านแตกต่างกันคือ ที่บ้านทัพคล้ายนิยมลวดลายที่มีขนาดใหญ่ บ้านทัพหลวงนิยมให้สีเขียวออกมาโดดเด่นพอ ๆ กับสีแดง บ้านเนินขามนิยมลายเล็ก ๆ ละเอียดประณีต ชอบสีแดงคล้ำให้ความรู้สึกเคร่งขรึม ในขณะที่บ้านกุดจอกกลับนิยมลายขนาดใหญ่ที่มีสีแดงสดใส

๖.๘ ความเปลี่ยนแปลงในเครื่องแต่งกายของชาวลาว

นักชาติพันธุ์วรรณา ผู้ศึกษาแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ พบว่าไม่มีสังคมเท่าที่ได้ศึกษามาสามารถรักษารูปแบบเดิมของขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งตนไว้ได้ตลอดกาล การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นได้หลายกรณี ที่เห็นได้ชัดเช่น เมื่อตกเป็นเมืองขึ้นผู้ชนะย่อมพยายามกลมกลืนสังคมผู้แพ้ให้เป็นส่วนหนึ่งของตนด้วยกลวิธีต่าง ๆ แต่การผสมกลมกลืนส่วนใหญ่มักเป็นไปด้วยความสมัครใจของผู้คนในสังคมที่เห็นว่า แบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างใหม่สอดคล้องกับเงื่อนไขสภาพแวดล้อมของตน แม้พบว่ามีกรณีต่อต้านจากคนกลุ่มน้อยที่เกรงว่าสังคมวัฒนธรรมของตนจะสลายไปเพราะถูกกลืน กระนั้นโดยทั่วไปแล้วการผสมกลมกลืนก็เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมทั้งสองที่เข้ามาสัมพันธ์กันและให้อิทธิพลต่อกัน(ชนัญ วงษ์วิภาค, ๒๕๓๑, ๑)

เวลานานนับศตวรรษที่ชาวลาวได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย จนกระทั่งปัจจุบันได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยจึงเป็นธรรมดาอยู่ดีที่วัฒนธรรมของชาวลาวจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมใหม่ที่ตนอาศัยอยู่ แต่การเปลี่ยนแปลงมิใช่เพียงจะเริ่มขึ้น หากแต่ได้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับสังคมเรื่อยมา ดังในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของชาวลาวในเมืองปราจีนบุรีว่า "พวกลาวเหล่านี้ยังคงนุ่งซิ่นอยู่แต่ชั้นคนแก่ ๆ อายุ ๖๐ ปี ขึ้นไปทั้งนั้น ผ้าที่จะนุ่งก็ได้มาด้วยความลำบากเป็นอันมาก ทอเองก็ไม่ใคร่จะได้ดี ถ้าจะนุ่งไหมต้องคอยพวกกรมหมั่งลงมาจึงจะได้ซื้อ แต่พวกที่อายุต่ำกว่า ๖๐ ปี แล้วไม่นุ่งซิ่น นุ่งผ้าเป็นไทยหมด ไม่ซิ่นในแถบข้างนี้จะไม่ได้เห็นลาวนุ่งซิ่นต่อไป คนที่มาเป็นอันมากนุ่งซิ่นไม่ถึงร้อยละสิบ" จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๔๕๕:๕)

การเปลี่ยนแปลงคงจะเกิดขึ้น โดยความสมัครใจของชาวลาวเองแต่คงอยู่ในสภาวะที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กละน้อยมากกว่าการเปลี่ยนแปลงโดยฉับพลัน

จนในปัจจุบันได้ปรากฏคำ ๆ หนึ่งขึ้นในหมู่บ้านเนินขามว่า "ลาวจืด" อันหมายถึงชาวลาวที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้ว จะลาวก็ไม่ใช่ จะคนไทยก็ไม่เชิง (จีน ทาเอื้อ, อายุ ๗๕:๒๐ ก.ค.๓๖)

ในการเข้าไปศึกษาครั้งนี้ได้พบหลักฐานอย่างหนึ่งที่จะเป็นกลไกสำคัญในการค้นหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชาวลาวนั่นก็คือได้พบ "ผ้าโจงกระเบนมัดหมี่" ซึ่งได้พบที่บ้านทศคล้าย 1 ผืน เป็นผ้าของนางเล็ก จำปีขาว อายุ ๘๐ ปี ผ้าผืนนี้มีประวัติว่าเป็นผ้าของนายที่ จำปีขาว ได้มาตั้งแต่สมัยนายที่ ยังเป็นหนุ่ม ๆ โดยแม่ยายของนายที่ (ยายของนางเล็ก จำปีขาว) เป็นผู้ทอให้ (ประสิทธิ์ จำปีขาว, ๕๖ ปี:๕ มิ.ย.๓๖) ผ้าโจงกระเบนมัดหมี่ผืนนี้มีขนาด ๘๐ x ๒๖๗ เซนติเมตร มัดหมี่ด้วยลายกระจับ (หมี่กระจับ พื้นสีแดงข้อมจากครึ่ง ดอกลายสีเขียวข้อมด้วยสีเคมี สีดำจากใบคราม และ สีเหลืองจากขมิ้น ทอจากไหมพื้นเมืองที่เรียกว่า "ไหมน้อย" (ไหมพันธุ์สีเหลือง) ทอไว้สำหรับผู้ชายนุ่งไปวัดและเทศกาลต่าง ๆ ประมาณว่าผ้าผืนนี้คงมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๒๐-๑๓๐ ปี (ภาพที่ ๒๐)

นอกจากนี้ยังได้พบผ้าโจงกระเบนมัดหมี่อีก ๒ ผืน ที่บ้านเนินขาม เป็นของนางทองดี ทาเอื้อ ๆ เล่าว่าผ้าทั้งสองผืนเป็นของทวด(ผู้ชาย) ซึ่งเป็นชาวภูคจอกที่มาแต่งงานกับชาวเนินขาม ผู้เป็นแม่ของฝ่ายชายทอให้ลูกชายเมื่อแต่งงานออกรเรือนมาอยู่ที่บ้านเนินขามผ้าทั้งสองผืนใช้สีแดงจากครึ่งเป็นสีพื้น ส่วนลวดลายข้อมสีดำจากใบคราม สีเหลืองจากขมิ้น ผืนแรกมีขนาด ๑๐๑ x ๓๐๖ เซนติเมตร มัดหมี่ด้วยลายขอกระจก (ภาพที่ ๒๑) ผืนที่สองมีขนาด ๘๔ x ๓๕๔ เซนติเมตร) มัดหมี่ด้วยลายหน่วย

และจากคำบอกเล่าของชาวบ้านอีกสองหมู่บ้าน คือบ้านทัพหลวงและบ้านกุจจอกพบว่าเคยมีการนุ่งผ้าโจงกระเบนมัดหมี่เช่นเดียวกัน เพียงแต่ไม่มีผ้าโจงกระเบนมัดหมี่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน การค้นพบหลักฐานดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดคำถามขึ้นว่า "การนุ่งโจงกระเบนมัดหมี่ของชาวชวาลาวนั้น เป็นการนุ่งกันมาตั้งแต่อยู่เมืองลาวหรือไม่ หรือเป็นการรับเอาวัฒนธรรมการนุ่งโจงกระเบนไปจากชาวสยาม" ซึ่งถ้าพิจารณาจากโครงสร้างของผ้าแล้วจะพบว่าโครงสร้างเช่นเดียวกับผ้าเขมรแต่ในส่วนลวดลายนั้นกลับเป็นลวดลายที่เป็นของตัวเอง เป็นลายที่ใช้ในการมัดหมี่ผ้าชิ้นของสตรีได้แก่ ลายขอกกระจก ลายกระจับ และลายหน่วย ถ้าชวาลาวได้รับเอาวัฒนธรรมการนุ่งผ้าโจงกระเบนไปจากชาวสยาม ก็แสดงว่าได้รับเอาวัฒนธรรมอันนี้ไปตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๑๓) ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าการนุ่งผ้าโจงกระเบนไหมมัดหมี่นั้นเป็นเครื่องแต่งกายที่ข้าราชการไทยนุ่งกัน ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงปฏิรูปการแต่งกายในพ.ศ. ๒๔๑๓ โดยทรงยกเลิกการนุ่งผ้าโจงกระเบนมัดหมี่หรือที่ชาวสยามเรียกว่า "ผ้าสมปัก" แล้วเปลี่ยนไปนุ่งผ้าม่วงแทน อนึ่งการนุ่งผ้าโจงกระเบนมัดหมี่ของชาวสยามนั้นมิได้มีการนุ่งกันอย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไป แต่จะนุ่งเฉพาะข้าราชการเท่านั้น การนุ่งก็มีได้นุ่งทุกวันแต่จะนุ่งกันเฉพาะในวันสำคัญ แต่สำหรับชวาลาวแล้วผ้าโจงกระเบนไหมมัดหมี่เป็นผ้าที่คนธรรมดาสามารถนุ่งได้ ทั้งนี้อาจจะเป็นไปได้ว่าความสามารถในการทอผ้ามัดหมี่ของชวาลาวนั้น ส่งผลให้การนุ่งผ้ามัดหมี่มีอย่างแพร่หลายกว่าชาวไทย เพราะไม่ต้องสั่งซื้อเข้ามาจากกัมพูชาเหมือนคนไทย

อย่างไรก็ดีสำหรับข้อเท็จจริงในเรื่องนี้คงจะต้องมีการศึกษากันต่อไปว่ามีความเป็นมาอย่างไร ซึ่งคงจะต้องเกี่ยวพันไปถึงการศึกษาถึงผ้าโจงกระเบนในประเทศลาวด้วย

สำหรับที่บ้านเนินขามและที่บ้านกุจจอกนั้น พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในกลุ่มผู้หญิงและกลุ่มผู้ชายคือ มีการนุ่งผ้าโจงกระเบนด้วยผ้าม่วง" คนสมัยรุ่นพ่อรุ่น

แม่เล่าให้ฟังว่า มีคนของทางการมาบอกว่าให้นุ่งผ้าโจงกระเบน บอกว่านุ่งผ้าโจงกระเบนดีกว่านุ่งผ้าจีน" (พิกุล จันท์ศรี ,อายุ ๕๑ ปี) อย่างไรก็ตามแม้ชาวลาวจะได้รับเอารูปแบบการนุ่งผ้าโจงกระเบนแบบคนไทย แต่ก็มิได้ละทิ้งการนุ่งผ้าแบบดั้งเดิมเลยทีเดียว แต่ชาวลาวได้ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมการแต่งกายแบบเก่ากับการแต่งกายแบบใหม่ได้อย่างกลมกลืน "สมัยหนุ่ม ๆ ผู้หญิงจะนุ่งผ้าโจงกระเบนกันในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อถึงวันสงกรานต์ซึ่งถือว่าเป็นวันสำคัญทางศาสนาและเป็นวันปีใหม่ผู้หญิงจะนุ่งผ้าจีนไปวัด" (สนั่น เวียงแก้ว, อายุ ๖๖ ปี) หรือ "เมื่อต้องไปวัดนั้นอาจจะเลือกนุ่งผ้าโจงกระเบน หรือนุ่งผ้าจีนใหม่ต่อตีนก็ได้ แล้วแต่ความสมัครใจของเรา" (เขื่อง ทาเอื้อ ,อายุ ๘๖ ปี)

การนุ่งผ้าโจงกระเบนเข้าใจว่าคงจะเลิกนุ่งกันในสมัยจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม เพราะหลวงพิบูลย์ฯ ส่งคน (ข้าราชการ) ไปตัดหางกระเบนในหมู่บ้านคนไทย ทั้งผู้ใหญ่บ้านกำนันในหมู่บ้านชาวลาวก็ได้รับคำสั่งให้ชาวบ้านเลิกนุ่งผ้าโจงกระเบน และกินหมากพร้อมกันไปด้วย ทำให้ชาวลาวเกิดความกลัวเลิกนุ่งผ้าโจงกระเบนแล้วหันกลับไปนุ่งผ้าจีนกันอีกครั้ง

ปัจจุบันการนุ่งผ้าจีนตีนจก มีนุ่งกันบ้างในโอกาสสำคัญเช่น ในพิธีแต่งงาน วันสงกรานต์ ชาวลาวบอกว่าไม่ค่อยนิยมเพราะรู้สึกว่าเป็นของเก่า ไม่ทันสมัย แต่จะเก็บไว้ให้ลูกหลานดู" (หอม สิวินนา, อายุ ๖๐ ปี)

การเลื่อมความนิยมในเครื่องแต่งกายท้องถิ่นของชาวลาว นอกจากจะเป็นความรู้สึกในเรื่องของความทันสมัยแล้ว การที่อุตสาหกรรมการทอผ้าได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง ๕๐ ปีที่ผ่านมาจะเป็นผลกระทบโดยตรงอีกทางหนึ่งที่ทำให้เครื่องนุ่งห่มพื้นบ้านค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมชาวลาว เพราะเครื่องนุ่งห่มจากโรงงานนั้นมีราคาถูก ทั้งยังสะดวกสบาย ต่างจากผ้าพื้นบ้านที่กว่าจะได้เลือกตัวผ้าขึ้นสักผืนต้องใช้เวลาอันนับแรมเดือน ประกอบกับสังคมหมู่บ้านต้องผูกพันกับระบบเศรษฐกิจของสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น ทำให้เวลาที่จะสร้างสรรค์งานหัตถศิลป์

พื้นบ้านลดน้อยลงไปทุกที และนับวันค่านิยมที่ว่าการทอผ้าคือคุณสมบัติของกุลสตรีเลื่อน
ลงขึ้นไปเท่าใด ความกระตือรือร้นในการฝึกทอผ้าก็ลดน้อยลงไปทุกทีจนเกือบ
หายไปจากหมู่บ้าน

แต่เมื่อไม่นานมานี้ ได้เกิดความตื่นตัวทางวัฒนธรรมขึ้นทั่วทุกหัวระแหง
วัฒนธรรมพื้นบ้านพื้นเมืองได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ จึงเป็นสิ่งที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่
เครื่องแต่งกายพื้นบ้านของชาวลาวได้รับความสนใจจากทางราชการ ... จาก
เครื่องแต่งกายประจำถิ่นของชาวลาวอพยพได้กลายเป็นเอกลักษณ์ประจำเมืองกลายเป็น
สิ่งที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัดนั้น ๆ

อาจจะกล่าวได้ว่า ความตื่นตัวนี้ได้ส่งผลดีต่อหัตถกรรมท้องถิ่นแขนงนี้
หลายอย่าง เพราะอย่างน้อย ก็ช่วยชุบชีวิตผ้าพื้นบ้านให้กลับมามีสีสันให้สังคมอีกครั้ง
หนึ่ง อย่างในกรณีของบ้านกุดจอกที่การทอผ้าได้หายไปจากหมู่บ้านเกือบ ๓๐ ปีแล้ว
แต่เมื่อได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ ชาวบ้านกุดจอกจึงได้หันมาสนใจการทอ
ผ้าพื้นบ้านกันอีกครั้ง และในช่วงวันสงกรานต์ของทุกปี ชาวกุดจอกก็พร้อมใจกันนุ่ง
ผ้าซิ่นลาวกันแทบทุกคน

ปัจจุบันการทอผ้าของสตรีชาวลาว ไม่ใช่สิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นกุล
สตรีแต่มรดกตกทอดทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวลาวที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ได้ทำ
ให้ลูกหลานชาวลาวสามารถเปลี่ยนผันจากการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนมาเป็นอาชีพ
อย่างหนึ่งที่ทำรายได้ให้ครอบครัวไม่แพ้อาชีพอื่น ๆ

บทส่งท้าย

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งปกติที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ชาวลาวยอพยพกลุ่มนี้ก็เช่นเดียวกัน การเคลื่อนย้ายอพยพของพี่าลาววัฒนธรรมจากกลุ่มแม่น้ำโขงสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อร้อยกว่าปีก่อน ได้เข้ามาปักหลักกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน พี่าลาวยิ่งนับวันก็ยิ่งได้รับความสนใจจากชาวไทยในสังคมเมืองมากยิ่งขึ้นจึงมีการส่งทอผ้าเพื่อนำไปตัดสวมใส่ในโอกาสต่าง ๆ กันมากขึ้น แต่กระนั้นก็ตามความสนใจของคนภายนอกสังคมมีส่วนสำคัญที่ทำให้ลูกหลานชาวลาวยที่มีพี่าของปู่ย่าตายายอยู่ในความครอบครองต่างพากันซื้อขายมรดกทางวัฒนธรรมออกจากหมู่บ้านมากขึ้นทุกวันจนแทบจะไม่เหลือให้ลูกหลานได้สืบทอดกัน

การจะธำรงค์ไว้ซึ่งมรดกวัฒนธรรมเหล่านี้จึงควรที่จะเริ่มสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้เยาวชนในหมู่บ้านรู้สึกภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมที่ปู่ย่าทิ้งไว้ให้แทนความรู้สึกอายที่จะยอมรับเอกลักษณ์ประจำชาติพันธุ์ของตน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาพิเศษเสี้ยวหนึ่งของเรื่องราวและขนบธรรมเนียมประเพณีชาวลาวยที่มากมาย ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับชาวลาวยที่ถูกต้องควรดัดอนมาจากลุ่มแม่น้ำโขงคงจะกระจำจชัดมากยิ่งขึ้นถ้าได้มีการศึกษาต่อในอีกหลาย ๆ ด้าน อันได้แก่

๑. การศึกษาเปรียบเทียบเครื่องแต่งกายของชาวลาวยที่อาศัยอยู่ในบริเวณหัวเมืองในในห้มากยิ่งขึ้น
๒. การศึกษาด้านภาษาเพื่อเปรียบเทียบความคล้ายคลึง และแตกต่างของชาวลาวยที่ถูกต้องดัดอนเข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะหัวเมืองชั้นในที่มีชาวลาวยอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น
๓. การศึกษาเครื่องแต่งกายของชาวลาวยในประเทศลาว โดยเฉพาะเมืองเวียงจันทน์ เมืองที่ถูกระบุในประวัติศาสตร์ว่าชาวลาวยถูกต้องดัดอนมาจากเมืองนี้มากที่สุด

บรรณานุกรม

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒

หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยดำ เส้นดินสองขาด, เลขที่ ๑๔, บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์ประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, จ.ศ. ๑๑๗๗ (พ.ศ. ๒๓๕๘)

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓.

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๔ ปราบบกภูเมืองเวียงจันทน์ จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๗๐).

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาพิษณุโลกและหัวเมืองอื่น ๆ ว่าด้วยครวสระบุรี เรื่องที่ว่าด้วยให้ส่งครวท้าวพัน ท้าวเสมอใจและครอบครัวเมืองสระบุรีไปกรุงเทพฯ จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๗๐)

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๔ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาไชยวิชิต เรื่องส่งครวลาวมาไว้เมืองต่าง ๆ และกรุงเทพฯ จ.ศ. ๑๑๘๑ (พ.ศ. ๒๓๖๔).

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๒๑ บัญชีจำนวนครวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง จ.ศ. ๑๑๘๒ (พ.ศ. ๒๓๖๕)

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๔๘ ร่องตราถึงพระยาพระฤกษ์เมืองนครนายก จ.ศ. ๑๒๐๒ (พ.ศ. ๒๓๘๕).

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๕๕ บัญชีรายจ่ายพระราชทรัพย์ในการพระราชกุศลต่าง ๆ จ.ศ. ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๗๐).

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๘๑ ชื่อบัญชีสักเลกโกลน ไทย ลาว เงี้ยว. จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๓).

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๑๐๐ บัญชีเรื่องจ่ายเบี้ยหวัดลาว เขมร และหัวเมืองต่าง ๆ จ.ศ. ๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๖)

หอสมุดแห่งชาติ. กระดาษเพลลา. เลขที่ ๑๒๓ ใบบอกเมืองสระบุรี จ.ศ. ๑๒๐๒ (พ.ศ. ๒๓๘๓)

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดฝรั่ง. เลขที่ ๕/ก/๑ ปราบเจ้าอนุเมืองเวียงจันทน์ จ.ศ. ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๖๗). ฉบับพระยาพิทักษ์เทพธานี คัดจากฉบับมองซีเออร์ฮาดูวิน กงสุลฝรั่งเศส เมื่อศก ๑๑๔ ถวายเมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๔๕๕.

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๑๔๗ จ.ศ. ๑๒๐๖ (พ.ศ. ๒๓๘๗)

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑-๓

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ หมวดบัญชีเบี้ยหวัด.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๔๙ เรื่องที่ ๕ ร่างสารตราถึงกรมการ เมืองสระบุรี ให้นำกอง ปลัดกอง ติดตามขุนหมื่นตัวเลกมาอยู่ตามเดิม, จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๓๖๙)

หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยดำ. เลขที่ ๑๑๘. คำให้การอำแดงกงใช้ให้อ้ายเหมน ลาว อ้ายเงินหล่า ล่องยามาขายแทนตัวไพร่. จ.ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๓๘๗).

ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๔๒ จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน. กรุงเทพฯ: ศรีสภา, ๒๕๑๒.

ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร. นิยมวิทยา. ๒๕๐๖.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ หมวดปกิณกะ ภาค ๒, พระนคร. กรมศิลปากร. ๒๕๑๒.

จดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทน์ ๒๔๖๘. พิมพ์แจกในการพระกฐินพระราชทาน สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ณ วัดราชประดิษฐ์ วัดเทพศิรินทราวาส วัดมกุฏกษัตริยาราม พ.ศ. ๒๔๘๖. พระนคร. โสภณพิพิธวรรณากร.

ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์

เอกพระอนทราสา (ตรอง อินทราสุ). มปจ. โสภณพิพรรฒธนากร. ๒๔๗๗.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘ จดหมายเหตุของพวกคณะบาดหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้ง

แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรีและครั้งกรุงรัตน

โกสินทร์ตอนต้น. พระนคร. ก้าวหน้า. ๒๕๐๘.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘ เล่ม ๒๓. กรุงเทพฯ. กุรุสภา. ๒๕๑๑.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๗ จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓. ตอนที่

๑ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงสำลี.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๐๘. มปส. กุรุสภา. ๒๕๐๔.

ประวัติบ้านกุดจอก. อุทัยธานี. ทองวิไลการพิมพ์. ๒๕๓๓.

กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร

"ย้อนยุคแฟชั่นเสื้อผ้าสตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ตอนที่ ๑)" ลดา.

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๑ (กุมภาพันธ์ ๓๖).

จารุวรรณ ธรรมวัตร, ผู้แปล

พงศาวดารแห่งประเทศลาว. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทร์วิโรฒ มหาสารคาม. มปป.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเสด็จประพาส

มณฑลปราจีนบุรี เมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑). พิมพ์ในงานพระเมรุพลเอก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาชัยนาทนเรนทร ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนา

ราม วันที่ ๒๘ มกราคม ๒๔๕๕.

จิระนันท์ พิตรปรีชา

"หัวพันห้าทั้งหก : ชนชาติและความขัดแย้งในประวัติศาสตร์ลาว-ไทย" ศิลปวัฒนธรรม

ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๘ ก.ค. ๒๕๒๘

ฉลอง สุนทราวาณิชย์

"สัมพันธ์ภาพไทย-ลาว เชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐" ศิลปวัฒนธรรม
ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ พ.ย. ๒๕๒๙.

ชนัญ วงษ์วิภาค

ลาวครั้งกับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการสัมมนา
ทางวิชาการเรื่องสุพรรณบุรี: ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม วันที่
๑๗-๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๐ สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชมรมไทยโชนง

หนังสือสาส์นผู้ไทย. ที่ระลึกงานรอนน้ำใจไทยโชนง ครั้งที่ ๒ ๖ เมษายน ๒๕๒๓.

ทองพล ศรีจักร์

เพ็ชรพื้นเมืองเวียงจันทน์. พงศาวดารลาวตอนเวียงจันทน์แตกและประวัติท้าว
เพ็ชรภาษ ศรีจักร์. มปส. โรงพิมพ์บางขุนพรหม. ๒๕๓๙.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา

๑ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑. มปส. องค์การค้า
คุรุสภา. ๒๕๐๔.

๒ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ. คุรุสภา. ๒๕๐๓.

นิธิ เอียวศรีวงศ์

การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ. ศิลปวัฒนธรรม. ๒๕๒๙.

บดินทร์เดชา, เจ้าพระยา

อานามสยามยุทธว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาว เขมร และญวน. มปส.
แพร่พิทยา. ๒๕๑๔.

อานามสยามยุทธว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาว เขมร และญวน เล่ม ๒.
мпс. แพร่พิทยา. ๒๕๑๔.

บังอร ปิยะพันธ์

ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๙.

พัฒนา กิติอาษา

"ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา" การประชุมเสวนาเรื่อง ผ้าและการแต่งกายของชาวพื้นเมืองอุบลราชธานี. ณ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ๑๖-๑๗ มิ.ย. ๓๓.

ยิ้ม บัณฑยงกร, ผู้รวบรวม

"หมายรับสั่งเรื่อง พระราชโองการตั้งเจ้านันทเสนเป็นเจ้าพระนครเวียงจันทน์" ใน ประชุมหมายรับสั่งภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์

เวลา, วอเตอร์ เอฟ (แต่ง) นิจ ทองโสภิต (แปล)

แผ่นดินพระนั่งเกล้า. ในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปีรัชกาลที่ ๓ ๓๑ มีนาคม ๒๕๓๐.

ศรีเสาวภาคย์, พระองค์เจ้า

จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสในรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาศไทรโยค ครั้งที่ ๒ ปีชวด สัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๔๓๑. พระนคร. โสภณพิพิธวรรณการ. ๒๔๖๓.

ศึกษาธิการ, กระทรวง, กรมวิชาการ

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน) จ.ศ. ๑๑๒๘-๑๑๔๔ พิมพ์ครั้งที่ ๘ พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช. ๒๔๘๒.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์

"ความพยายามที่จะศึกษาเปรียบเทียบประวัติและสายการมัดย้อมผ้าแบบมัดหมี่ในประเทศต่าง ๆ บนเส้นทางการค้าโบราณ". การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง มรดกผ้า : ภูมิปัญญาคนไท. เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ.

สีลา วีระวงศ์

ประวัติศาสตร์ลาว. ลำพูน; เทคนิคการพิมพ์. ๒๕๓๕.

สุรัชย์ คิริไกร

รายงานวิจัย สาเหตุของการกระทบกระทั่งตามพรมแดนไทย-ลาว ๑๙๗๕-๑๙๘๑.
กรุงเทพฯ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๒๗.

อวบ สำณะเสน

"พื้นเมืองของไทย" วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ ๓ เล่มที่ ๑.

อคิน รพีพัฒน์, มรว.

สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์
พิมพ์แอนด์. ๒๕๒๑.

ภาพที่ ๑ ต้นฝ้ายตุย ฝ้ายพื้นเมืองบ้านทัพคล้าย
ที่นิยมปลูกันในอดีตโดยการหว่านไปพร้อมกับข้าว
ปัจจุบันยังมีการปลูกันบ้างในบางครัวเรือน ฝ้าย
ชนิดนี้จะให้เส้นใยสีดุ่น ๆ น้ำตาล เหมาะสำหรับ
ย้อมด้วยคราม

ภาพที่ ๒ เส้นด้ายที่ได้จากฝ้ายตุย (สีน้ำตาล)
และ ฝ้ายน้อย (สีขาว)

ภาพที่ ๓ กี่ทอผ้าแบบพื้นบ้าน บ้านทัพคล้าย
ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ภาพที่ ๔ การกรอด้ายสำหรับทำด้ายเส้นยืน
อุปกรณ์ที่เรียกว่า กว้างฝ้าย นั้นคล้ายกับบ้านหาด
เสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ ๕ การคั่นด้ายเส้นยืน

ภาพที่ ๖ ชาวบ้านที่พค้ายกำลังกรอด้วยไม้ตลอด
เพื่อทำเส้นฟุง

ภาพที่ ๗ ผ้าซิ่นตีนจกบ้านทัพหลวง ผืนแรก
(จากขวา-ซ้าย) ซิ่นหมี่ตาน้อย ผืนที่สอง
ซิ่นหมี่ลวด ผืนที่สามและสี่ซิ่นหมี่ตาใหญ่

ภาพที่ ๗.๑ ชินหมี่ตาใหญ่ มัดหมี่ลายนาคหัวคุย

ภาพที่ ๗.๒ ตีนจกชื่่นบ้านทัพหลวงประกอบด้วยลายสร้อยสา
ลายขอสามนิ้ว ลายปีกแมงเขื่อง

ภาพที่ ๗.๓ ชินหมี่ตาใหญ่บ้านทัพหลวง มัดหมี่ลายนาค

ภาพที่ ๗.๔ ตีนจกขึ้นบ้านทัพหลวงประกอบด้วย
ลายสร้อยสา ลายอ้อแอ้ ลายกาบ และลายปีก
แมงเขี้ยว

ภาพที่ ๗.๕ ชินหมี่ลวดบ้านทัพหลวง มัดหมี่ลายขอคือ

ภาพที่ ๗.๖ ลวดลายตีนจกชิ้นบ้านทัพหลวงประกอบด้วย
ลายข้าวหมา ลายอ้อแอ้และลายเอี้ยดอกดาว

ภาพที่ ๗.๗ ชินหมี่ตาน้อยบ้านทัพหลวง มัดหมี่ลายเข้
(จรเข้) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หมี่เข้

ภาพที่ ๗.๘ ตีนจกขึ้นบ้านทัพหลวง ประกอบด้วย
ลายข้าวหมากชู้ย ลายปีกแมงเหยียง ลายม้า ลาย
ขอสามนิ้วและลายคะลุด

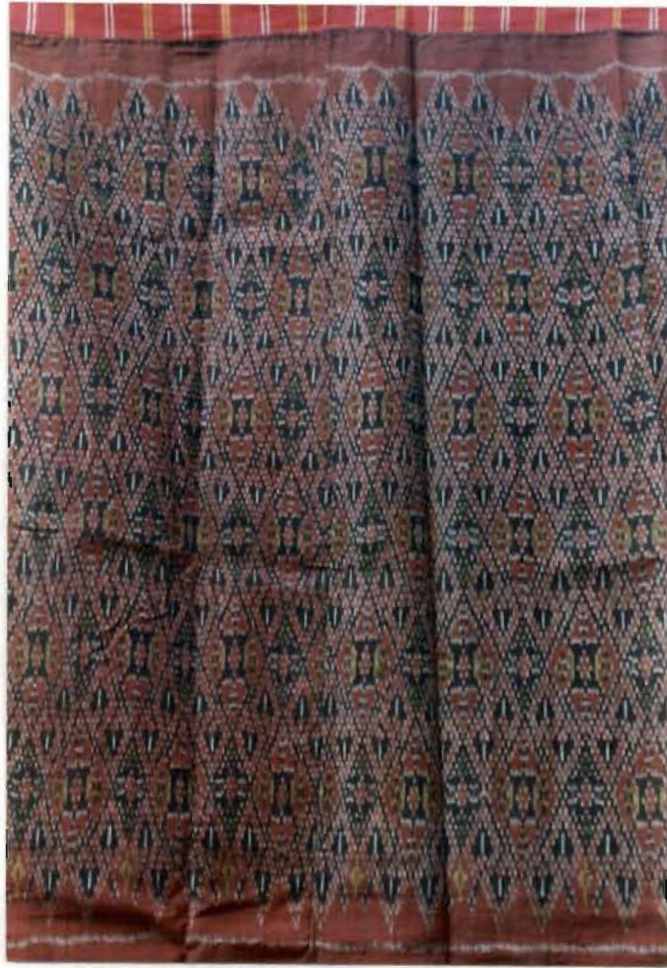
ภาพที่ ๘ หมี่ขอลวงบ้านเนินขาม ต.เนินขาม
อ.หันคา จ.ชัยนาท

ภาพที่ ๘.๑ ตีนจกขึ้นบ้านเนินขามประกอบด้วย
ลายช่อดอกช้าง ลายจิตดอกแก้วและลายจิตกันโด้ง

ภาพที่ ๕ หมี่ลวดบ้านเนินขาม ลายโคมบานกระจก

ภาพที่ ๕.๑ ไหมหมี่บ้านเนินขาม ลายบานกระจก

ภาพที่ ๙.๒ ตีนจกขึ้นบ้านเนินขาม ประกอบด้วย
ลายคล่องเอ๋ย ลายเคี้ยบ้อง ๕ ไม้

ภาพที่ ๑๐ ซิ่นหมี่ขอลใหญ่บ้านเนินขาม

ภาพที่ ๑๐.๑ ลายตีนจกชิ้นบ้านเนินขามประกอบด้วย
ลายช่อดอกชั่ง ลายเอี้ยกันโต้งและลายดอกดาว

ภาพที่ ๑๑ ชินหมี่ลวดบ้านเนินขาม
ลายขอโตงเตงหรือชินตีนใหญ่

ภาพที่ ๑๒ ชินหมีตา ลายขอ บ้านเนินขาม

ภาพที่ ๑๓ การนุ่งผ้าขึ้นตีนจกของสตรีบ้านเนินขาม

ภาพที่ ๑๔ การมัดหมี่ บ้านเนินขาม

ภาพที่ ๑๕ การทอผ้าขาวม้าที่บ้านเนินขาม

ภาพที่ ๑๖ ชินหมีหลวง บ้านกุดจอก มัดหมีตัวชินด้วย
ลายขอใหญ่ ตีนจกประกอบด้วยลายดอกแก้ว ลายฝัว
ดอกช้าง(พุ่มดอกร้าง)และลายขอสามไม้

ภาพที่ ๑๗ การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของชาวบ้านกุดจอก

ภาพที่ ๑๘ ชินหมี่ตะเภา (สำเภา) บ้านกุดจอก

ภาพที่ ๑๘ ชินหมี่ลี้วง บ้านกุดจอก

ภาพที่ ๒๐ ผ้าโจงกระเบนมัดหมี่ลายกระจับ (หมี่กระจับ)
บ้านทศคล้าย

ภาพที่ ๒๐.๑ การนุ่งผ้าโจงกระเบนของชายบ้านเนินขาม

ภาพที่ ๒๑ ผ้าโจงกระเบนลายขอกระจก บ้านเนินขาม

ภาพที่ ๒๒ การแต่งกายของชาวบ้านเนินขาม
ในสมัยโบราณ